



BORSI-KÁLMÁN BÉLA

A nullától a zéróig

AVAGY EGY MONOGRÁFIA SORSVÁZLATA

Mottó: „*A tudomány általában három különböző szakaszra osztható. Az első a megsejtés, melyből hiányzik a központi paradigma. Ezt követi a »szokásos« tudomány, amikor a tudósok »puzzle-kirakással« próbálják meg szélesíteni a központi paradigmát. A paradigma által vezérelve a normál tudomány rendkívül produktív: »ha a paradigma sikeres, a szakmabeliek olyan problémákat fognak megoldani, amit a tagok aligha hittek, és soha nem vállaltak volna a paradigma iránti elkötelezettség nélkül.«*”¹

E sorok szerzője valahogy vonzódik a ’kudarcos’, kevés sikerrel kecsegtető, viszont annál több kulimunkával járó tudományos feladatokhoz. Első ilyen témaköre a Kosuth-emigráció román kapcsolatainak feltárása volt, amelynek – a nagypolitikában gyakorlatilag semmilyen gyakorlati eredménnyel nem járó volta miatt – a magyar–román kapcsolatok története mindmáig legsikerültebb alkotásának szerzője, Makkai László mindösszesen két (2) oldalt szentelt 1948-ban megjelent alapkönyvében.²

De nem tekinthető *success story*-nak a hajdan világverő magyar futball gyakorlatilag az 1954. július 4-én (a berni döntőben elszenvedett, a „magyar alkat” ismeretében korántsem olyan meglepő, *mitoszromboló*) veresége óta tartó *folyamatos hanyatlása* s a feltámasztására irányuló, egyelőre igen szerény eredménnyel járó erőfeszítések történeti, mondhatni szociálintropológiai eszközökkel történő vizsgálata³ sem, amelyek tudományosnak remélt hozadékát⁴ az elmúlt másfél évtizedben három kötetben tettem közzé.

A tudományos kutatás „három különböző szakaszra” történő felosztása *formailag* máris összeegyeztethető tehát a Thomas Kuhn által felállított korszakalkotó tétellel, hiszen a szerző a Nagybánya környéki magyar szórványban szerzett gyerekkori élményeire és korai ösztönös román nyelvtudására⁵ alapozott *emigrációs alapkutatás* volna e szerint a „sejtés” (mármint, hogy a magyar–román viszony más „megközelítésből” is vizsgálható, mint a korábbi, megrögződött s kanonizálódott „erdélyi prizmán” át); a „magyar foci” hosszan elhúzódó *mélyrepülése* ürügyén megejtett – s persze ugyancsak személyes élményekre: a szerző 1966 és 1970 közötti, *illúziókergetésnek* bizonyult „profi futballistaságára” – támaszkodó mentalitástörténeti és társaslélektani elemzés pedig immár a „paradigma”-(váltás) egy *látszólag* másik dimenzióban – a futballban – történt „működtetése” eredménye volna...

S mi volna akkor a „központi paradigma”? Ez itt a (fő)kérdés! Hiszen Kuhn ama megállapítása is tökéletesen illik a szerző az emigrációs kapcsolattörténeti kutakodás

– „*puzzle-kirakás*” – során megképződött felismerései nagy részére, miszerint „semmi se úgy van”, ahogy korábban mi, magyar historikusok gondoltuk, hiszen már az is elég, hogy az eddigtől gyökeresen eltérő eredményre jussunk, ha a „prizmán” fordítunk, s megpróbálunk Bukarest felől nézelődni (nem is beszélve a havaselvi és a moldvai társadalomszerkezet- és gondolkozásmód szociológiai és tipológiai különbségeiből fakadó árnyalatokról, a „fanariotizmus” mélyen rögzült hatásmechanizmusáról, a havaselvi, különösen bukaresti város lakó rétegek balkáni, főként macedoromán eredetéről s ebből fakadó, az eddig feltételezettnél jóval nagyobb betagozódási hajlamáról s az erdélyi gyökérszerű kontinuitás-elmélet iránti fogékonyságáról – mennyi olyan, addig homályban maradt tényezőről, amelyek korántsem mellőzhetők, ha – kellő távolságtartással – meg akarjuk érteni, hogy a versailles-i ’békecsinálók’ nyers hatalompolitikai és stratégiai érdekein kívül *objektíve miért lehetett* sikeresebb a szintén francia típusú román *national building* a tétova, önáltatástól sem mentes magyar nemzetépítési és állammegtartó törekvéseknél...)

A szerző történelmi karrierje kezdetétől fogva tudatában van annak, hogy kutatási témái többnyire „szomorú történetek”, – de hiszen az egész huszadik századi „magyar történet” sem fáklyásmenet! – amelyeket lehetetlen mély optimizmustól áthatva olvasni. Innen eredeztethető szövegeim – s a róla szóló ’beszéd’ (miként ez a kutatástörténeti összefoglaló is) olykor „panaszos hangja”, amely némi rosszmájúsággal akár „sirám” gyanánt is értelmezhető. *Ez nincs így!* A szerző nagyon is elégedett megháromszorozott (történelmi, műfordítói és diplomata) pályája alakulásával, s még azt sem titkolja, hogy – kivált a futballista álmokra elfecsérelt, közel évtizedes lemaradást is beszámítva – „nem nézett ki ennyit” magából⁶... A felsorakoztatott tények, esetek, „betartások”, s azok értelmezése *a szomorú*, amelyeket persze el lehet hallgatni, könnyedén felül lehet(ne) rajtuk emelkedni – csak éppen meg nem történtté tenni nem lehet őket. Helyesebb tehát, ha megvalljuk, s kellő tapintattal rögzítünk néhányat belőlük, abban a hiú reményben, hogy tanulsággal szolgálnak az utánunk következő történelm- és nemzedékeknek. S végül, de nem utolsósorban a szerző azzal is régóta tisztában van, hogy írásainak – főként „futballtörténeteinek”, de egyéb tanulmányainak is – elég gyakori személyes hangütése (hiszen saját, olykor megszenvedett „élményeken” alapulnak) *idegen* a magyar közfelfogástól, s meglehet, hogy sokak számára szokatlan, kihívó, netán ellenszenves...⁷

*

Emez *Utószó* írója anélkül vágott bele a Levente-pör történetének kutatásába 1991 elején, hogy bármit is hallott, tudott volna a hajdani temesvári kegyesrendi diákok regényes históriájáról. E tekintetben tehát semmiben nem különbözött „Mari nénitől”, a Pest környéki falusi kofától vagy a Bosnyák téri piac akármelyik alkalmi kuncsaftjától, akit krumplivásárlás közben taláломra megkérnek, ugyan mondana pár szót erről a réges-régi bánási eseménysorról.

Egyike volt tehát a több mint tízmillió magyarnak, akiknek halvány fogalmuk sem volt róla, mi minden történt 1919 novembere és 1920 júniusa között a *Temesi Bánságban* s annak székhelyén, Temesvárott...

Vagyis, mi tagadás, **a nulláról indult**, amikor a végére szeretett volna járni ennek a sokrétű *feladványnak*. Ezért gondolta azt, hogy monográfiája első változatának megszerkesztése közben reménybeli Olvasóját tájékoztatja, mondhatni „beavatja”, hogyan igyekezett egyről a kettőre jutni, majd miként próbált az időközben tudomására jutó s egyre gyarapodó adatok, tények, ismeretek, összefüggések, sejtések, feltételezések dzsungeljében utat törni. Ezt tette könyve három, ún. „kutatástörténeti” részfejezetében. S mindeközben annak sem volt tudatában, hogy e törekvése érvényesítésekor szinkronba kerül a 2000-es évek elején virágkorát élő *posztmodern történeti irányzattal* (legalábbis annak némely „bevett” narratológiai fogásával), amelyről hallott ugyan, de igazából nem volt tisztában vele, hogy mi fán terem. S azzal még kevésbé, hogy éppen ezt műveli maga is... Ennélfogva arról is csupán nagy késéssel s közvetve értesült, hogy kik ennek a nagyon modern, 'trendi' historiográfiai iskolának honi követői s felkent képviselői, vezetői.⁸ És készséggel beismeri, eszébe sem jutott, hogy ha nem vesz tudomást róluk és eredményeiről, minthogy akkoriban valóban nem is tudott még róluk, érzékenységeket, érdekeket sért, ellenszenvet kelt, lényegében akár „betolakodónak”, mindenesetre 'hívatlan vendégnek' minősülhet...⁹ (Ezen az utólagos, meglehetősen kényelmetlen érzésen sokat tompított ama, pár napja eszembe jutott újabb tény, hogy a magyar irodalom *poeta doctusa*, Babits Mihály ugyanezt az általa „*menet közben megismerés*”-nek nevezett módszert alkalmazta, amikor Szekfű Gyula kérésére *minden előfeltevés nélkül* nekiült, hogy megszövegezze álláspontját a „magyar jellemről”, erősen bízva abban (akárcsak e sorok írója), hogy – idézzük – „*a lényegét majd megfogjuk útközben*”.¹⁰)

*Ő csupán saját erejéből és a maga módján eleget kívánt tenni „megbízója”, néhai O'sváth György udvarias felkérésének, miszerint „dolgozza ki” ezt a témát egy „olyan tanulmány” formájában, mely „Temesvárt érinti az 1918-as évek után”.*¹¹

S ez volt az a pillanat, amikor a „dolgok” váratlanul bonyolódni kezdtek! O'sváth György ugyanis nem volt akárki, nem csupán a brüsszeli székhelyű EURÓPAI BIZOTTSÁG (*Comission Européenne*) nyolc részlege egyikének – s éppen az egyik legfontosabbnak, a Petrokémiai Osztálynak – volt a főigazgatója (német állampolgárként), hanem az akkori magyar „rendszerelváltó” kormányfő, boldogult Antall József (1932–1993) legbefolyásosabb külpolitikai tanácsadóját is tisztelhetjük benne. Akinek Kossuth téri irodája közvetlenül a miniszterelnöki kabinet mellett volt, bár-mikor bejelentés nélkül benyithatott hozzá¹²... Következésképpen akármilyen diplomatikus stílusban íródott is az elegáns fejléces levélpapírra írt, futárpostával érkezett felkérés, az bizony utasításnak minősül, ha a címzett történetesen az *Antall–Jeszenszky kormány* ún. „beosztott diplomatája” hazánk bukaresti nagykövetségén.¹³



De O'svath György tippadóját, néhai Vajay Szabolcsot (1921–2010) sem a gólya költötte: az eredetileg diplomatának készülő *Szabolcs de Vajay* 1943-as genfi tanulmányi ösztöndíjának lejárta után a „szabadságot választotta”, nem tért haza, alkalmi munkákból, fordításokból élt, majd az 1946/1947-es újabb párizsi béketárgyalások idején a magyar delegáció mellett betöltött szerény titoknoki állása megszűnése után 1948-ban kivándorolt Buenos Aires-be. 1959-ben innen pályázott meg s nyert el – argentin–magyar kettős állampolgárként – egy fontos UNESCO megbízatást, egyhuzamban csaknem negyedszázadot töltve az *ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete* vezető beosztású tisztviselőjeként a Fény Városában.¹⁴ S persze nem mellékesen nemzetközi híró genealógus lett, a spanyol és az argentin Akadémia külső tagja, rangos medievisztikai és családtörténeti világkonferenciák állandó meghívottja, fontos francia, spanyol és angol nyelvű tudományos publikációk szerzője, aki hosszú évtizedeket töltött a Johannita és a Máltai Lovagrend történetének kutatásával.¹⁵ Ez utóbbinak volt befolyásos vezetőségi tagja, utóbb elnöke, végül tiszteletbeli elnöke Georg von O'svath (1931–2017) – így kerültek munkakapcsolatba.

Szó szót követett, s kiderült, O'svath György családfáján két fontos történelmi személyiség is szerepel. Az egyik, anyai ági nagybátyja, ifj. *Niamessny Mihály* (1902–1925), a temesvári Levente-pör egyik főszereplője s legemblemikusabb figurája, a másik, talán még jelentősebb, noha Magyarországon teljesen ismeretlen „szürke eminenciás”, a brüsszeli magyar főtisztviselő nagyanyjának, Manasz Margit írónőnek az ükapja: *Eliadés Manassis* (1733–1813) – a bánási (hodonyi) *Manasz család* névadója, aki kora legnagyobb presztízsű görög tannyelvű iskolája, a bukaresti *Fejedelmi Akadémia* Páduában orvosi diplomát is szerzett matematika- és filozófiatanára, egy időben rektora. Nem mellesleg az egyik legjelentősebb, egyszersmind a legjobb emlékezetű havaselti fanarióta uralkodó, Alexandru Ipsilanti (1774–1782, 1796–1797) belső titkos tanácsosa, házi orvosa s több alkalommal Nyugatra küldött követe, egyszóval legközelebbi bizalmi embere.

Utólag mérlegelve nagyon fel volt tehát adva a lecke O'svath Györgynek, ha olyan szaktörténészt kívánt keríteni, aki *mindkét hírneves őse* viselt dolgainak képes utánajárni, és – egy füst alatt – meg tudja rajzolni pályaképüket. Mi több, ismét egy divatos posztmodern szakkifejezéssel élve, „kontextusba” képes „helyezni” alakjukat, személyiségüket, törekvéseiket, egyszóval: életüket...

Telt-múlt az Idő, s O'svath György hiába rendelte meg drága pénzen a görögnek vélt ősatyára vonatkozó – vagy tőle származó – iratmásokat az athéni, bukaresti és nagyszombati levéltárakból, csaknem két évtizedes kutakodás során sem találta meg emberét, mígnem 1987 körül az időközben nyugalomba vonult és a Lausanne-környéki Vevey-be költözött Vajay Szabolcs egy munkaértekezleten közölte vele, megismerkedett egy (akkor még) viszonylag fiatal, partiumi eredetű magyar történésszel,¹⁶ aki – *talán* (így mondta Vajay!) – meg tudná oldani a *kettős feladatot*...

Vajay intuícióját különben két másik – általa nem ismert – tény is igazolhatja. Kiválasztottjának egyik „felfedezője” (Diószegi István, Szabad György s maga Szabolcs de Vajay mellett) *Belia György* (1923–1982) apai ágon szintén abból a nagyszombati

macedo-román (aromán) közösségből származik, amelybe a nyugalmasabb „nyugati” (értsd: közép-európai) életformát választó, magának osztrák honosságot, utódainak pedig magyar nemesi címet szerző Manassis Iliadis az 1780-as évek elején benősült, oda is költözött, és sírja is az ottani ortodox temetőben található. Ha lehet, még ennél is szilárdabb kapaszkodó, hogy a Manaszyak leendő botcsinálta családi krónikása – úgymond ’házi történésze’¹⁷ – 1974 őszén maga is személyes kapcsolatba került a harmincas-negyvenes évek bukaresti intelligenciájának egymás között még mindig franciául beszélő utolsó mohikánjaival. A „véletlen” (s Belia György gondos segítő keze) jóvoltából ugyanis ama román kisregény szerzője, amelyet az Európa Kiadó számára 1974-ben lefordítottam,¹⁸ *nem* Ioana Orlea (amiként a borítón és az impresszumban szerepel), hanem... *Maria-Ioana Cantacuzino* (1936–2014)!

Márpedig a Cantacuzino família – a Moruzziak, a Ghicák, a Mavrocordatok, a Suțuk és az Ipsilantiak mellett – egyike a legelőkelőbb fanarióta klánoknak, beltagja annak a rendkívül kifinomult, franciás műveltségű, görög, s kisebb részben macedo-román eredetű ’kozmpopolita’ elitnek, amely a XVII. század utolsó harmadától az 1821-es görög felkelés kitöréséig az Oszmán Birodalom külügyeit és hírszerzését kezében tartotta, s bár látszólag és hivatalosan török érdekek szolgálatába(n) állt, valójában egyetlen pillanatra sem mondott le arról, hogy az oszmán hatalmat belülről elsorvasztva/felmorzsolva egy kedvező pillanatban annak romjain a Bizánci Impériumot újjáteremtse. És ugyanez a rendkívül tehetséges társaság (nevezhetjük szociológiai szegmensnek, de megingathatatlan presztízsű, hatalmát és befolyását századokon át sikeresen őrző elitcsoportnak is), amely *1821 után* – kényszerből felhagyva a Bizánci Birodalom reneszánszának meghíúsult ábrándjával – minden felhalmozódott államvezetési és diplomáciai tapasztalatát, kapcsolati tőkéjét, politikacsinálási képességét immár egy eladdig nem létező vadonatúj állami entitás (Nagy-Románia) létrehozása érdekében mozgósítja – de már *román oligarchiává* átlényegülve...¹⁹

A másik fogódzó, amelyre Vajay hagyatkozott, már ismert volt korábbi publikációimból: mint főtebb már volt róla szó, több mint negyedszázadot töltöttem az 1849 utáni magyar (Kossuth-)emigráció román kapcsolatainak feltárásával s eme (főként az erdélyi és magyarországi románság jövőbeni sorsa miatt) komplikált viszonyrendszer mélyebb (szociológiai, társadalom- és mentalitástörténeti) elemzésével. Ennek volt egyik fontos tanulsága (sok más lényeges összefüggés mellett), hogy a *Cuza-korszakban* (1859–1866) épp *metamorfózisa* döntő szakaszába érkezett, testestől-lelkestől *román hazafivá* váló talentumos politikusgárda – Alexandru Ioan Cuza (1820–1873) és környezete –, amely ugyancsak akkortájt tette végképp magáévá az „erdélyi triász” (Inocențiu Micu-Klein, Gheorghe Șincai és Petru Maior) által pár évtizeddel korábban kidolgozott *dako-román kontinuitás tanát*, s vonta azt be politikai érvrendszerébe – nemhogy alárendelt helyzetben lett volna magyar tárgyalópartnerével (Kossuth emisszáriusaival) szemben, hanem – épp ellenkezőleg: „fanarióta” beidegződései révén – már akkor is fölényben volt...²⁰

Nem tudom viszont utólag felidézni (már csak azért sem, mert nem emlékszem, hogy beszélgetéseink és levélváltásaink során *konkrétan* szóba került volna), hogy

ama *harmadik tény*, amely – egyfajta „melléktermék” gyanánt – a magyar–román (román–magyar) emigrációs egyeztetések, megegyezési kísérletek, titkos találkozók kutatása és értelmezése során jegecesedett ki öntudatlanul bennem, vajon megjárta-e Vajay Szabolcs esztét? Közelebbről az, hogy jóllehet az elmosódó magyar kollektív emlékezetben és a szakirodalomban az 1849-es magyar emigráció jórészt Kossuth nevét viseli, az 1859 és 1864 közötti emigrációs tapogatózások, alkudozások és konkrét egyezmények vezérfigurája Klapka György Tábornok²¹ volt, akit már kortársai közül is többen – némi gúnnyal – „*homo temesvariensis*”²² néven, vagyis a ’temesvári polgár’ prototípusaként – emlegettek hátrahagyott irataikban. Magyarán, ha valaki vette magának a fáradságot, hogy megpróbálja megérteni a szabadságharc Görgei után leghíresebb generálisának bonyolult személyiségképletét – Klapka felmenői között egyetlen magyar eredetű személy sincs! –, akaratlanul is komoly fogódzókra tehet szert a bánsági s főként temesvári német polgárság és vegyes etnikumú (sváb, elzászi francia, bolgár, szerb, horvát, szlovák, román, macedo-román, etc.) tisztviselő réteg betagozódási, egyszersmind magyarosodási törekvéseinek történeti/szociológiai komponenseiről... Akárcsak a verseci születésű, Franz Herzog néven anyakönyvezett *magyar tróféjedelem*, Herczeg Ferenc művei (*A hét sváb, Pogányok*, stb.) olvastán...

S végül, de távolról sem utolsó sorban: a XIX. század eleji, tekintélyes hányadában görög, ill. részben macedo-román (aromán) eredetű havaslevi s kisebb részben moldvai elit (a *protipenda*) hamisítatlan *román oligarchiává* átlényegülésének történelmileg gyors folyamata – melynek folytán a XIX. század közepétől már nagyon nehezen volt megállapítható, hogy tagjai *elrománosodott görögök* vagy *elgörögösödött románok* leszármazottai-e – tett fogékonyra Norbert Elias és Mályusz Elemér egymásba átváltó, egymásba olvadó kategóriái (a „polgárosodott nemes” avagy a „megnemesedett polgár”)²³ iránt, amelyeket erőmtől tellően próbáltam alkalmazni és tovább árnyalni, finomítani tanulmányaimban – leginkább éppen ebben a monográfiámban.

Ez volna tehát a szakmai megalapozottsága az O’svát–Vajay duó választásának s a brüsszeli főtisztviselő felkérésének, amely csupán három, egymástól elválaszthatatlan dologgal *nem* számolt:

a leendő monográfus Édesapja – id. Kálmán Béla (1920–2000), korábbi nagyenyedi Bethlen-kollégista diák (1931–1940) és a bécsi döntés következtében 1941 júniusában Kolozsvárt kántortanítói oklevelet szerzett színérváraljai általános iskolai igazgató (1948–1958) – a román Állambiztonságnál szerzett priuszával²⁴

vele azonos nevű, Bukarestben magyar kultúrtafcnsosi posztot betöltő fia kapcsolatépítési tevékenysége, továbbá neves erdélyi és bukaresti magyar értelmiségieket (köztük Méliusz Józsefet) gyámolítani hivatott kötelmeinek természetével²⁵ és

a magyar–román kapcsolatok akkori (1990 és 1995) közötti hiperérzékenységgével.

Némi cinizmussal (akasztófabumorrall) úgy is fogalmazhatunk tehát, hogy amit „megbízóim” a réven nyertek, azt a vámon azonnal elvesztették.



Mindennek alaposabb kifejtésére ebben az *Utószó*-ban természetesen nincs terünk – a vontatottan és bukdácsolva folyó anyaggyűjtés némely részletére amúgy is utaltunk már a monográfia „kutatástörténeti” epizódjaiban. Az azonban közel három évtizedes távlatból könnyűszerrel megállapítható, hogy a fentebb felsorolt három tényező egyike sem tette (volna) lehetővé – legalábbis a román szakszolgálatok szemszögéből – a bukaresti, temesvári és a nagyszebeni archívumokban folytatandó elmélyült forrásfeltárást. Hát még egyszerre mindhárom!²⁶

Ebben az összefüggésben is újra le kell írnom: a levéltári kutatások felügyeleti szerve a „szomszédos baráti országban” (N. Ceaușescu) – harmincegy évvel az 1989-es „decemberi forradalom” után is – változatlanul a Román Belügyminisztérium!

A nagy kérdés persze továbbra is megválaszolhatatlan: az ilyen-olyan adminisztratív és egyéb (logisztikai, időbeosztásból fakadó, technikai jellegű etc.) akadályok, kibúvók vajon személyre szólóak voltak-e, vagy minden magyarországi kutatóra vonatkoztak?²⁷

*

S hogy mi következik ebből? Mindenekelőtt az, hogy sajnálatos módon magát a Levente-pör történetét az elsődleges (primér) forráscsoport: a temesvári és a nagyszebeni román hadbíróság periratai megszerzése és hasznosítása *nélkül* voltam kénytelen megírni, még hozzá, kissé szokatlan módon, két változatban is: az elsőt *Őt nemzedék, és ami előtte következik... A temesvári Levente-pör 1919–1920* (Noran Kiadó, 2006, 533 old.), míg a második, átdolgozott verziót *Ifj. Niameșny Mihály és a temesvári Levente-per (1919–1920)* címmel (Helikon Kiadó, 2010, 483 old.).

Ennek is van magyarázata, mint (majdnem) mindennek. O'sváth György felkérő levele után pár héttel, emlékezetem szerint 1991 kora tavaszán meghívtak egy nyugat-európai történész konferenciára, s ebből az alkalomból egy belgiumi román vendéglőben²⁸ egymás tenyerébe csaptunk. A hamisítatlan *gentlemen's agreement* úgy szólt, hogy én O'sváth intenciói szerint megszerkesztem távoli, fanarióta görögnek gondolt neves őse, és fiatalon, élete virágjában elhunyt nem kevésbé híres nagybátyja életrajzát, ő pedig mint a *Comission Européenne* egyik nagyhatalmú főembere bukaresti misszióm lejárta után szerez nekem egy *politikai elemző* státuszt az Európai Unió „kormányá” valamelyik belgiumi politológiai háttérintézetében vagy (geo)stratégiai kutatóközpontjában.²⁹

O'sváth György nem tartotta be ígéretét, nem tudott vagy nem is igazán akart „helyzetbe hozni”. Én pedig a magam feje után³⁰ írtam meg az *Őt nemzedék, és ami előtte következik... c.* monográfiámat, amelyet a könyv május végi megjelenése után körülbelül egy hónappal, 2006. június 30-án szabályos akadémiai doktori disszertáció³¹ formájában annak rendje és módja szerint meg is védtem egy Ormos Mária akadémikus által elnökölt rangos Bizottság színe előtt.³²

A monográfia recepciója finoman szólva is felemás volt, akadt olyan „vezető történész”, aki – természetesen csupán 'szűk szakmai körben' – „olvashatatlanak”³³

minősítette, de olyan tekintélyes irodalomtörténész-közíró is, aki egyenesen az „1990 óta legfontosabb magyar könyv”-nek tartotta.³⁴ Utólag azt is megtudtam, hogy az egyik legnevesebb rendszerváltó költő-esztétánk – a „szekértáboros logikán” elegánsan felülemelkedve – az „év könyvének” vélelmezte, s minden tőle telhetőt megtett, hogy az időközben megszűnt magas presztízsű díjat az általa irányított kuratórium 2006-ban nekem, illetve a Noran Kiadónak ítélje.³⁵ Ugyanakkor még csak különösebb rosszindulat sem kell hozzá, hogy (magyar) szakmai körökben „leszólják” az olyan opuszok szerzőjét, aki – úgymond – „nem forrásból/forráson dolgozik”, s csupán elvéve használja a levéltári fondokat. És persze tüstént elindul a szóbeszéd,³⁶ ami ellen nincs orvosság. Híre megy a dolognak, folyósói beszélgetések (mondjuk az OSZK katalógustermében vagy büféjében), jól elhelyezett szurkapiszkák, ’irányított’ recenziók,³⁷ s ki tudja még, milyen kideríthetetlen módon – igen gyakran a szóban forgó munka alapos átolvasása, olykor akárcsak átlapozása mellőzésével – kialakul a „vélemény”, miszerint „nem komoly mű”, nem kell foglalkozni vele, nem ’trendi’, idézni, hivatkozni³⁸ rá pedig végképp nem szükséges, hiszen furcsaságai, szokatlan szerkezete, túltengő jegyzetapparátusa (stb.) miatt „nem szerethető”³⁹... És bármennyire felületeseek és szubjektívek (nemegyszer kifejezetten rosszhiszeműek) is ezek a nem hivatalos – pletykaszintű – állásfoglalások, korántsem ártalmatlanok, rossz híret keltik a műnek, s nem kevésbé szerzőjének. A legkevesebb az, ami a híresztelésekből megmarad, hogy „nem stimmel” vele valami... gyanúba kerül... Ha pedig ezeket a korokon átívelő, idővel sajnos kölcsönössé válható, minden történész-nemzedékben megismétlődő szakmai ellenérzéseket⁴⁰ olykor még a rendszerváltás/változás/változtatás fedőnevű hatalmi játszmák a tudományba és a történetírásba is „begyűrűző” fejleményei is súlyosbítják, akkor az a legkevesebb, ami elmondható, hogy megnézheti magát az, aki „rosszkor van rossz helyen”, legalábbis ezt terjesztik róla...⁴¹

De „nem igazán” nyerte el O’sváth György tetszését sem „a magyar historiográfia első posztmodern monográfiája”.⁴² Ennélfogva minden, részben talán fanarióta ösapjától örökölt diplomáciai képességét latba vetve, rábeszél: „dolgozzam át”, immár az ő szája íze szerint, kutatási anyagomat, amelyet újabb, saját brüsszeli és sashegyi családi levéltárából származó eredeti dokumentumokkal egészített ki. Továbbá bemutatott elsőfokú unokabátyjának, (gyóni) Zlinszky János neves alkotmánytörténésznek és jogásznak, akitől további becses archív kútforrást kaptam a megismételt penzum teljesítéséhez.⁴³ Ennek eredménye lett a második, immár fesesebb, „klasszikusabb” szerkezetű, családtörténeti jellegű 2010-es verzió, új fejezetekkel és részfejezetekkel, s persze friss, illetve kiegészített (olykor terjedelmi okokból megrostált) jegyzetanyaggal. Mindazonáltal célszerűtlen lett volna a korábbi társadalomtörténeti elemzés a „Leventék kapitánya” sorsával, sőt családtörténetével szorosan összefüggő következtetéseinek az elhagyása. Azokat a főlismeréseket, amelyeket az első változat megírásakor (2005–2006-ban) fontosnak tartottam, jórészt a 2010-es változatba is belefoglaltam (néhol egyszerűsítettem, másutt finomítottam), de ennek társadalomtörténeti elágazásait, az ifj. Niamessny Mihály életéhez lazán kapcsolódó szálakat

O'sváth György kívánságára elváltam. Ugyanakkor kiegészítettem a szöveget a 2005 és 2010 között folytatott forráskutatásaim új eredményeivel, így ifj. Niamessny Mihály portréja is megrajzolhatóvá s főleg kerekébbé vált. S nem utolsósorban a 2010-es könyvben nyílt alkalmam a Levente-pörrel összefüggő legfontosabb források publikálására is.

Ugyanakkor nem hallgathatom el, O'sváth György is „szintet lépett” célirányos állhatatosságával! Magyarán a korábbi decens „felkérés” *megrendelésé* változott, emiatt értelemszerűen nagyobb lett a beleszólása az anyag megszerkesztésébe. Vagyis, mint főntebb már sejtetni engedtem, kénytelen-kelletlen nem hagyhattam figyelmen kívül szakmailag nem mindig indokolt kéréseit, példának okáért a többi Temesvárot folyó – a Levente-pörrel párhuzamosan zajló, nemegyszer „átfedéseket” is tartalmazó – szervezkedés taglalását egyszerűen törölte velem! Feltehetően azzal a bevallhatatlan 'hátsó gondolattal, hogy azok kifejtése ne homályosítsa el nagybátyja, ifj. Niamessny Mihály és a többi temesvári „kisfiú” (17-18 éves piarista gimnazista) amúgy cáfolhatatlan és elévülhetetlen honfűi érdemeit. De rávett még valamire, amire nem lehetek büszke: az első változat megszületése időszakában (2003–2006) az akkor rendelkezésemre álló forrásokból az a következtetés adódott, hogy Zlinszky János és O'sváth György dédapja – Klapka György bizalmasa és temesvári szálláscsinálója, szintén [I.] Niamessny Mihály (1834–1901), akárcsak fia és unokája, „Mackó” – második felesége, „geboren Flora Roth” a bánági német telepesek leszármazottja. Vajay Szabolcs viszont nem sokkal halála előtt a Bécsi Állami Levéltár anyakönyveinek átrostálásakor minden kétséget kizáróan kiderítette: noha az evangélikus anyaszentegyház rítusai szerint keltek egybe, Flóra asszony – idézem – „a Választott Nép honleánya”.⁴⁴ Az új adatot természetesen automatikusan beillesztettem a „helyére”. Megrökönyödve tapasztaltam, hogy O'sváth György kihúzta azt, s nyomatékosan megkért, ne javítsam az első verzióban szereplő adatsort... Méltatlankodásomra, miszerint ez minimum „csúsztatás”, s „együtt fogunk szégyenszemre a Történelem ítélőszéke elé állni”, arcán hamiskás mosollyal csak annyit mondott, hogy – ezt is idézem – „ez a monográfia elbír ennyi történelemhamisítást”...⁴⁵

Én viszont *nem így* gondolom, s egy évtizede foháskodtam, hátha egyszer esély nyílik a korrekcióra.

És lőn...

*

2019 elején két váratlan fejlemény is történt: február első napjaiban⁴⁶ én is hivatalos voltam egy Temesvárott rendezett „trianoni” emlékkonferenciára – s éppen egy, a „Levente-pörről” szóló kiselőadással. A meghívottak között Tőkés László mellett egy negyven körüli kolozsvári magyar historikus is szerepelt, aki egy kissé bő lére eresztett, egyébként tartalmas előadása utáni koccintás során jelentőségteljesen a szemembe nézett, és fontoskodva, akárha hétpecsétes titokról lebbentené fel a fátylat, tudatta velem: *a Levente-per hadbírósi aktáit a Román Hadsereg Pitesti-i Levéltárában őrzik!*



Többet nem árult el róla, de megadta e-mail címét, én pedig felvillanyozódva az értesüléstől, udvariasan megkértem, hogy ha valóban birtokában vannak a halálra keresett dokumentumok, sürgősen tegye közzé őket valamelyik erdélyi szaklapban, mondjuk az *Erdélyi Múzeumban*, vagy történelmi témájú írásokat is rendszeresen közlő folyóiratban (*Korunk, Székelyföld*), hogy övé lehessen a kutatói dicsőség – én pedig, ha csak másodkézből is, hozzájussak végre az olyannyira vágyott iratcsomókhoz... Vagy, amennyiben erre nincs érkezése, a történész céhben hagyományos íratlan szabályok – mondhatni 'szokásjog' – szerint, engedje át nekem azok felhasználási jogát, természetesen azzal, hogy az új produktumban félreérthetetlenül leszögezem: ő a szerencsés nyertes – én csupán haszonélvezője vagyok az ő kollegiális segítőkészségének...

A fiatal kolozsvári történész „nem értette a kér[d]ést”... Ötölt-hatolt, majd váratlanul, minden magyarázat nélkül megszakította velem a korántsem gyümölcsöző „együttműködést”...

A következő esemény *más kategória*, már-már mesébe illő, szinte hihetetlen: 2019 márciusa végén váratlanul elhárultak az akadályok egy másik, számomra személyes okokból rendkívül fontos pszeudo-futball tárgyú könyvem – *Az Aranycsapat és a kapitánya* – második, javított és duplájára bővített változatának megjelentetése előtt, amelyet sporttörténész riválisaim több mint egy évtizeden át sikeresen „blokkoltak”. A Kortárs Kiadónak nyújtott, rendkívül bőkezű szubvencióból pedig nem csupán a két kiló harminc dekás új változat – *Az Aranycsapat és ami utána következik* – színvonalas kiadására s angol nyelvre történő lefordítására futotta, hanem – harmadik tételként – lehetőséget teremtett a két korábbi, eltérő koncepciójú Temesváromonográfiám összegyűrására, szerves összeillesztésére – s természetesen 2020-as piacra dobására is.

S egy röpké pillanatig úgy tetszett, a fohász meghallgatásra talált, a határ maga a csillagos ég! Idén tavasszal levelet kaptam Koszta István erdélyi hadtörténésztől, akihez nem futólagos ismeretség, hanem szoros szakmai kapcsolat fűz, hiszen én írtam egyik fontos diplomáciatörténeti munkája⁴⁷ előszavát... Koszta kérés nélkül megadta a pitești-i archívumban lappangó két „gyanús” dosszié jelzetét,⁴⁸ és szkennelve megküldte ama román szaktörténész – Alin Spânu – munkájának címét és tartalomjegyzékét, amelyben a primér források alapján vélhetően és remélhetően feldolgozta a „temesvári leventék” históriáját...⁴⁹ Egyidejűleg azt is megígérte: mivel érvényes kutatói engedéllyel rendelkezik a Pitești-i Katonai Levéltárban való bűvárokodásra, minden további nélkül megrendeli a kérdéses iratcsomók digitális kópiáit. Annál is inkább, mert az általa is megírni szándékozott *nagyváradi magyar irredenta-per* dokumentumai is ezekben a fondokban találhatóak. Én pedig viszonzásképpen felajánlottam neki azokat a Hadtörténeti Intézet Levéltárából származó kutatási eredményeimet – egyebek közt a váradi *Cserey–Lukács összeesküvés* birtokomban lévő aktái xerox-másolatait –, amelyeket monográfiám 2006-os első változatának elkészítésekor *en passant* magam is használtam.

Ez is *gentlemen's agreement* volt tehát... Még abban is megállapodtunk, hogy július közepére/végére időzített újabb budapesti kutatásai idején – erre az időszakra kérte ki a HL-ben őrzött, őt különösen érdeklő anyagokat – megszállhat Limanova téri, „műhelynek” használt garzonlakásomban.⁵⁰ S természetesen nem csupán új publikációit⁵¹ és Alin Spânu két könyvét hozza magával, hanem a kutatói álmaina netovábbját jelentő digitális másolatokat is...

A találkozó, vagyis Koszta érkezése 2020. július 22-re (szerdára) volt kitűzve... Elő volt készítve minden: a műhelylakás kitakarítva, az ágynemű felhúzva, a hűtőszekrény megtömve... Ám Koszta István *helyett* csak egy kissé zavaros fogalmazású elektronikus levél⁵² érkezett, miszerint elég nagy ’malőr’ történt: a Pitești-i Katonai Archívum levéltárosa *nem azokat a kópiákat* küldte el, amelyeket a magyar hadtörténész megrendelt...

Itt tüstént két (de lehet, hogy három) verzió merül fel:

a Pitești-i Levéltár belső munkatársa figyelmetlenségből, illetve hanyagságból – a jelzeteket ’elnézve’ – más fondokból emelte ki a digitalizálásra kijelölt fóliókat;

hibásak az Alin Spânu által megadott és hivatkozott jelzetek;

logikailag, sajnos, az sem zárható ki, hogy a levéltáros – ’saját szakállára’ vagy utasításra – szándékosan keverte össze a dokumentumokat.

Koszta István is sokat próbált, szívós erdélyi ember, nem hagyta annyiban a dolgot, azonnal telefonált a jól megérdemelt évi rendes szabadságát épp egy Fekete-tengeri üdülőhelyen töltő Spânunak, aki megesküdött, hogy a jelzetek hibátlanok. A pitești-i levéltáros, akit Koszta szintén személyesen ismer, ugyancsak kötötte az ebet a karóhoz: márpedig ő lelkiismeretesen járt el, azt másolta le és postázta, amit kértek tőle, illetve amit a megjelölt iratcsomók tartalmaznak...

A kialakult „páthelyzet” feloldására két mód is kínálkozott. Feltételezve, hogy Spânu németül alig, magyarul pedig egyáltalán nem olvas, bécsi, freiburgi és budapesti anyagok beszerzésére s azok lefordítására pedig a magyar anyanyelvű és németül kiválóan tudó Kosztára van szorulva, ergo: meg lehet környékezni, ő maga küldje el saját *korábbi* kutatási dossziéjának anyagát romániai magyar hadtörténész kollégájának, ő pedig nekem. Akár úgy is, hogy – szükség törvényt bont! – én is felajánlok némi „kenőanyagot” az ügylet gördülékeny lebonyolításához. Erre a nem túl elegáns, de szülőföldemen megszokott, s Magyarországon is terjedőben lévő módszerre nem is kellett fanyalodnunk, Spânu készségesen teljesítette Koszta kérését. Ám, újabb meglepetés: a Spânutól származó elektronikus küldeményben egyetlen olyan fólió sincs, amely bármilyen kapcsolatba volna hozható a „temesvári fiúk” és felnőtt bajtársaik kalandos cselekedeteivel, jóllehet a román titkosszolgálatok történetére szakosodott Spânu a román katonai és civil hírszerzés jelentéseiből szemelgetve, s bőségesen okadatolva állításait, az 1918–1919-es bánági szerb–román konfliktusról is részletesen beszél, annak magyar összefüggéseit sem rejtve véka alá.⁵³ De számos eddig jórészt ismeretlen epizóddal telítődött elbeszélését 1919 végén megszakítja... Vagy nem ismeri a kétfordulós „Levente-pör” hadbíróági periratait, vagy valamilyen, általunk ismeretlen okból *nem ír róla*...

Ez annál is inkább feltűnő, mert már 2012-es fontos könyvének címében is félreérthetetlenül jelzi, az 1920-as esztendő történéseivel zárja témáját! (Csak emlékeztetőül: a Levente-pör első felvonására 1920. március 31-e és április 7-e között került sor, míg a második, megismételt hadbíróági eljárás 1920. szeptember eleje és november közepe között zajlott le!)

Ezek után, noszogatósomra, Koszta István tett még egy kétségbeesett kísérletet: kérdőre vonta román céhtársát, végül is szerinte hol keresendők *egyáltalán* a Levente-pör hadbíróági aktái? A kényszeredett, nyögvenyelős, meglehetősen bizonytalan válasz az, hogy mintha a bukaresti Állami Levéltárban látott volna erre utaló iratokat, s az áhított dokumentumokat minden valószínűség szerint ott is őrzik. Vagyis nem, *mégsem*, a Pitești-i Katonai Levéltárban!⁵⁴ Más szóval minden korábbi mendemondát cáfolva *mégis* abban a műintézményben, ahová e sorok írója sem 1978 tavaszán, a román állam hivatalos ösztöndíjasaként (témavezetője, Alexandru Piru akadémikus háromszor megismételt írásbeli ajánlására), sem 1972 és 1984 között, többszöri nekifutásra a Cuza-korszak mezei magyar kutatójaként, sem pedig bukaresti diplomáciai missziója éveiben – 1990–1995 – hivatalos, kétoldalú – a sors iróniájaként éppen a levéltári kutatások kölcsönös egyszerűsítését célzó – tárgyalások előkészítésének megbízatásával nem jutott be.

Koszta István tehát minden követ megmozgatott, hogy célt érjünk: szívességeket tett, vállalta, hogy saját nevéen megrendeli amaz iratcsomók másolatait, amelyekben sejtéseink szerint a periratok lappanganak, megszerezte Alin Spânu 2012-es könyvének a Bánságra vonatkozó dokumentumait, sőt még megjelenés előtt álló új műve iratanyagából is elkunyerált néhányat, hátha nyomára lelünk a „kincs”-nek...

Aztán, 2020. augusztus 13-án ez a rövid elektronikus levél érkezett tőle:

Kedves Béla!

Én nem hiszek az összeesküvés-elméletekben, de kénytelenek [leszünk] tudomásul venni, hogy bizonytalan időre bezárták a [bukaresti] Központi Történeti Levéltárban a kutatás lehetőségét. Ott sejtjük ugyanis a keresett anyagokat, Spânu ott kutatta az 1920-as évet, nem Pitești-in. Ezt találtam:

A KÖZPONTI ÁLLAMI LEVÉLTÁR KERETÉBEN MŰKÖDŐ KUTATÓ-TEREM A NAGYKÖZÖNSÉGGEL FENNTARTOTT ELEKTRONIKUS TÁJÉKOZTATÓ SZOLGÁLATA (E-MAIL, HONLAP) FELFÜGGESZTI MŰKÖDÉSÉT⁵⁵

Bukarest, 2020. augusztus 4.

Költöznek tudniillik. Talán szeptember végéig, vagyis: Pech gehabt!⁵⁶

Sajnálom.

[Koszta] István

(Csíkszereda), 2020. augusztus 13. [Cs. 17:06]

És itt a kör bezárul, a kígyó a farkába harapott! A szerző harmadik nekirugaszkodásra is ugyanoda jutott, ahol a part szakad:

A nullától – a zéróig.

*

ZÁRÓTÉTEL(EK)

Különösebb „okoskodás” helyett engedtessek meg nekem, hogy idézzem két, kutatásaimat kezdettől fogva rokonszenvvel figyelő, s azokat minden rendelkezésükre álló eszközzel önzetlenül segítő idősebb történész kollégám a *Levente-pör* román hadbíróági iratainak beszerzésére irányuló erőfeszítéseimről kialakított véleményét – két tételben:

„[...] jómagam is tanúsíthatom, hogy a »Levente-pör« törvényszéki iratait mindmáig nem sikerült látnia, mert a Romániai Központi Nemzeti Levéltár nem hajlandó az anyagot kutatásra Borsi-Kálmán Béla kezébe adni.”⁵⁷

„[a disszertációban] két szál fut együtt, a rekonstruált eseménysor és a tanulságos kutatástörténet, hogyan kerülnek elő újabb források, köztük nem tervezhető felfedezések. Minden anyagra nagy szükség volt, hiszen a román hivatalos iratok hiányoznak. A szerzőt nyomasztja is ez a hiány – ami érthető. *Magam is keresttem, s biztosíthatom: nincsenek már. Régóta nincsenek. Ebben csoda sem történhet.* Igazán méltánylandó, hogy Borsi-Kálmán Béla mekkora erővel és eredménnyel gyűjtötte a hagyományos forrásokon túl a régi orálisnak tekinthető emlékeket is.”⁵⁸

Néhai Demény Lajos állásfoglalása – aki történészi tevékenysége és élete java részét Bukarestben, a *Nicolae Iorga Történeti Intézet*ben töltötte, a román történész-társadalom megbecsült tagjaként – kicsit sarkosnak látszik (amiből logikailag esetleg az hámozható ki, hogy a keresett akták *mégis* Bukarestben rejtőznének), soha egyetlen szót sem ejtett róla, mire alapozta lakonikus állásfoglalását. Demény Lajos rámenősségét és közmondásos bátorságát ismervé nem kételkedem, hogy szerteágazó bukaresti levéltári kapcsolatait felhasználva megpróbált ő is utánajárni a periratok hollétének. Jó lenne, legalább utólag, értesülni róla, hogy az általa kérdőre vont román kollégák (levéltárosok, szaktörténészek) mit mondtak neki, illetve, hogy mondtak-e valamit egyáltalán? Ezt már sohasem fogjuk megtudni...

Szász Zoltán, aki az MTA Történettudományi Intézete tudományos titkáráként, majd igazgatójaként s később direktoraként – továbbá a Magyar–Román (Román–Magyar) Történész Vegyesbizottság tagjaként, titkáráként és elnökeként – talán még a Demény Lajosénál is hatékonyabb romániai kapcsolatrendszerrel rendelkezett, hiszen ő – *egy személyben* – a magyar historiográfiát képviselte a román kollégák szemében – a „dolog” természeténél fogva (minthogy a román kollégákat

a legutóbbi időkip a meghurcoltatás veszélye fenyegette, ha valamilyen, nemzetpolitikailag „kényes” kérdésben túlságosan közlékenynek mutatkoztak) hasonlóképpen a diszkréciót választotta... Igaz, sohasem faggattam erről, és ezt a jövőben sem szeretném megtenni... Abban ellenben biztos lehetek, hogy „hosszú kezei” nagyon messzire nyúltak, és, miként az opponensi véleményéből közölt passzusban láthattuk, nem jártak eredménnyel...

Annak eldöntése pedig, hogy a szerző közel három évtizedes, a babitsi „menet közben megismerés” módszerét alkalmazó, meg-megújuló kutatói erőfeszítései jártak-e valamilyen „járulékos” eredménnyel, 'trendi' szóval: „hozzáadott értékkel” – netán új „paradigmával” – a magyar társadalomfejlődés- és mentalitás (a „magyar alkat”) rejtett törvényszerűségeiről, homályban maradt összefüggéseiről, a magyar polgári átalakulás és kisiklatott nemzetépítés tipológiájáról, elfelejtett, végig nem futtatható („bezápult”) trendjeiről és esetleges halvány reményeiről, vagyis sikerült-e valamit „megfogni” a „lényegből” (mármint hogy: „mit jelent magyarnak lenni”,⁵⁹ magyarrá válni és magyarnak maradni), az már az Olvasóra, s még inkább – Fejtő Ferenc után szabadon – az Utókorra vár...

Itt mondok még egyszer köszönetet mindazoknak, akiknek segítségével Temesvárral kapcsolatos kutatásaim jóval kevesebb eredménnyel jártak volna.

Borsi-Kálmán Béla

Nemesvita–Budapest,
2020 szeptemberében

UTÓIRAT

Könyvem mindhárom változatának tudós szerkesztője – Filep Tamás Gusztáv – is azt tartotta volna helyesnek, ha a peranyag birtokában dolgozunk, de „nem rendítette meg” e dokumentumok hiánya. A kézirat első olvasása után kialakított és ma is érvényes álláspontja szerint a munka jelentőségét nem az összeesküvés- és kém történet adja meg, hanem a társadalmi folyamatok leírása, amelyhez a Levente-pör az ő értelmezésében inkább „ürügyül” szolgált... Ugyanő nem kárhoztatott azért sem, mert az eseményeket jórészt a korabeli temesvári sajtóból rekonstruáltam – szerinte ugyanis kimondottan megvan a jelentősége annak, hogy titkos források helyett az akkori társadalom által (a lapokból) megismerhető, hozzáférhető információk szerepelnek a könyvben – amely információk hathattak ennek a társadalomnak a viselkedésére, a „leventékkel” és az új, román „impériumváltó” közhatalommal való viszonyára.

S végül ő volt az is, aki munkám sokak által (ismét csak szóban) kárhoztatott jegyzetbősége⁶⁰ kapcsán megjegyezte, hogy „érti ugyan a másik álláspontot is, de úgy tudja, hogy az emberi agy nem lineárisan működik; elképzelhető tehát, hogy a könyv közepén vagy végén szereplő jegyzetek akár átstrukturálhatják azt, amit a korábbiakból felfogtunk”.

A szerkesztővel való beszélgetések során a linearitás problémája más vonatkozásban is napirendre került. Ő Thomas S. Kuhn klasszikus munkájából nemcsak azt vonta le, hogy a tudományos megismerés útja nem egyszerűen a korábbi tudás finomítása, továbbépítése, „lineáris felhalmozódása”, hanem paradigmaváltásokon vezet keresztül, azaz a korábbi bizonyosságok „gyengébb” pontjai vizsgálatával új, a korábbival el- lentétes alakváltozatok jönnek létre; a régi és új fogalmi keretek átjárhatatlanok, egymás számára lefordíthatatlanok, az új, érvényes tudás mégis ezek harcából jön létre – hanem azt is, hogy a régi paradigma nélkül az új sem születhetne meg, felté- telezik egymást, azaz a korábbi nélkülözhetetlen az új születéséhez.⁶¹

JEGYZETEK

- 1 Lásd Thomas Kuhn (Thomas Samuel Kuhn) (hu.wikipedia.org > *wiki* > *Thomas Kuhn*, a további- akban Kuhn.)
- 2 Makkai László: *Magyar–román közös múlt*. Budapest, 1948, Teleki Pál Tudományos Intézet, 230–231. Én ellenben eme enyhén szölvá is elhanyagolt szakterület általam összegyűjtött kutatási anyagából nem kevesebb mint tíz (10) kötetet és számtalan szaktanulmányt és esszét publikáltam magyar, román, angol, francia, német és lengyel nyelven. A kötetek: 1) *Együtt vagy külön utakon. A Kossuth-emigráció és a román nemzeti mozgalom kapcsolatának történetéhez*. Budapest, 1984, Magvető Kiadó (Nemzet és Emlékezet), 227 old.; 2) *Hungarian Exiles and the Romanian National Movement, 1848–1867*. [Ford. Pálmai Éva]. Highland Lakes, New Jersey, 1991 [1992], Columbia University Press (Atlantic Studies on Society in Change, East European Monographs) XVI+333 old.; 3) *Nemzetfogalom és nemzetstratégiák. A Kossuth-emigráció és a román nemzeti törekvések kap- csolatának történetéhez*. Budapest, 1993, Akadémiai Kiadó, 353 old.; 4) *Illúziókergetés vagy ismét- léskényszer? Román–magyar nemzetpolitikai elgondolások és megegyezési kísérletek a XIX. században. Tanulmányok*. Bukarest–Budapest, Kriterion Kiadó–Balassi Kiadó, 1995, 232 old.; 5) *Kibívás és eretnekség. Adalékok a román–magyar viszony történetéhez*. Sepsiszentgyörgy, 1996, H-Press Kft. (Kalácsa Könyvek), 111 old.; 6) *Liaisons risquées. Hongrois et Roumains aux XIX^e et XX^e siècles. Consciences nationales, interférences, et relations délicates*. Pécs, 1999, Éditions Jelenkor (Petite Eu- rope), 289 old.; 7) *A békétlenség stádiumai. Fejezetek a magyar–román kapcsolatok történetéből*. Budapest, 1999, Osiris Kiadó (Pro Minoritate Könyvek), 372 old.; 8) *Megközelítések. Tanulmányok a magyar–román (román–magyar) kapcsolattörténetéről és identitásról*. Budapest, 2011, Lucidus Kiadó (Kisebbségkutatás Könyvek), 219 old.; 9) *Megközelítések II. Tanulmányok, esszék, beszélgetések*. Budapest, 2012, Lucidus Kiadó (Kisebbségkutatás Könyvek), 256 old.; 10) *Au berceau de la nation roumaine moderne – Dans le miroir hongrois. Essais pour servir à l’histoire des rapports hungaro-ro- umains aux XIX^e et XX^e siècles* [Ford. Charles Kecskeméti]. Paris, 2018, Éditions des archives con- temporaines, 277 old.
- 3 *Az Aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából*. Budapest, 2008, Kortárs Kiadó, 284 old.; *Pszeudo-fociesszék. Szélgjegyzetek a futball, a politika és az irodalom határ- vidékéről*. Budapest, 2018, L’Harmattan Kiadó, 229 old.; *Az Aranycsapat és ami utána következik. Adalékok a Rákosi-korszak és a Kádár-rendszer történetéhez a futball tükrében*. Budapest, 2019, Kortárs Kiadó, 512 old.
- 4 Ez irányú, sokak által szintúgy „atipikusnak” minősített historikus törekvéseim néhány számomra igen megtisztelő, jobbra pozitív visszhangja: Léka Géza: Borsi-Kálmán Béla: Az Aranycsapat és a kapitánya. Kortárs Kiadó, 2008 (epa.oszk.hu > leka); Gróh Gáspár: A sport, mint létezésünk tükre – Borsi-Kálmán Béla könyvéről [Az Aranycsapat és a kapitánya. Kortárs Kiadó, 2008] (konyverdo.hu > borsi-kalman-bela-az-aranycsapat-es-a-kapitanya); Gáll Erwin (régész, Románia-szakértő, Bu-

- karest, Románia): Borsi-Kálmán Béla: Pseudo-fociesszék című könyvéről. *Válóság*, 2019/2. sz., 91–104. (epa.niif.hu > pdf > EPA02924_valóság_2019_02); Balog Iván: A könyv, amit nem lehet elfelejteni [Borsi-Kálmán Béla: Pseudo-fociesszék című könyvéről] (https://fociologus.wordpress.com/2019/01/01/a-konyv-amit-nem-lehet-elfelejteni/?fbclid=IwAR3t3VB0MZP-ngD67o95fWUVzDiTFxgJ7_1mfOTYJ53NC3qTCsWXth42vI) továbbá *Aetas*, 2019/3. szám, 184–186.; Bíró Béla: Történelem alul- és felülnézetből [Borsi-Kálmán Béla: Pseudo-fociesszék című könyvéről] (szabadsag.ro > cikk > content > tortenelem-alul-es-felulnezetbol > pop_up); N. Pál József: Sorsunk – futballtükörben: Borsi-Kálmán Béla: Az Aranycsapat és ami utána következik. Kortárs Kiadó, Budapest, 2019, 507 oldal. *Országút*, 2020. július 10., 33–35.; Szakály Sándor: Futball, politika, állambiztonság. Borsi-Kálmán Béla: Az Aranycsapat és ami utána következik. Adalékok a Rákosi-korszak és a Kádár-rendszer történetéhez a futball tükrében. Kortárs Kiadó, 2020. *Magyar Napló*, 2020/október, 60–62.
- 5 Lásd erről bővebben: [Borsi-Kálmán Béla]. In *Nyolcvan jeles hetvenes. Napút évkönyv*, 2018. Irodalom, művészet, környezet. 2018/1. szám, 45–52.
 - 6 Lásd erről bővebben a Praor Lillával és Takács Tiborral folytatott televíziós beszélgetést: <https://www.youtube.com/watch?v=bgcRKzzHuFk>
 - 7 Erről ezt írja kortársunk, az 1956-ban született Balog Iván: „A nyolcvanas években többször jártam Nyugaton, és megdöbbenve vettem észre, hogy ott megnő a tekintélye annak, aki önként vállalja valamiért a felelősséget, és felvállalja önmagát, míg idehaza az előbbi balekságnak, mazochizmusnak vagy magamutogatásnak minősül.” Lásd Balog Iván: *Politikai hisztériák Közép- és Kelet-Európában – Bibó István fasizmusról, nacionalizmusról, antiszemitizmusról*. Budapest, 2004, Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely (Eszmetörténeti könyvtár 2.), 8. S tényleg „az utolsó szó jogán” arról se feledkezzünk meg, hogy miként vallott erről – a személyességről, önmagunk felvállalásáról – irodalmunk egyik legnagyobb költője, az ebben az írásban is hivatkozott Babits Mihály, aki szintén nem jutott tovább (ön)magánál... (Babits Mihály: A lírikus epilógja [vers-versek.hu > babits-mihaly > a-lirikus-epilogja])
 - 8 Lásd erről bővebben Gyáni Gábor: *A posztmodern kánon*. Budapest, 2003, Nemzeti Tankönyvkiadó.
 - 9 A történész céhben szerzett lassan fél évszázados tapasztalataim szerint a kollégák jobb szeretik egymást „beskatulyázni”: ez „középkorász”, az, mondjuk, Mályusz-(Szekfű, Hajnal, etc.) ’szakértő, amaz – ez volt kb. harminc éven át rám is érvényes – „romános”, és így tovább. S igazából nem ’szeretik’, ha valaki kitör a hámból, témát vált, netán az előzővel szerintük nehezen összeegyeztethető stúdiумokba vág bele... Azt pedig egyenesen megszólják, ha valaki, akár ideiglenesen, „dezertál”, teszem azt: külszolgálatot vállal, ráadásul mindhárom alkalommal „nemszeretem” kormányok regnálása idején. Csupán nagyon keveseknek „villan be”, hogy a kül- és belpolitikai háttérelmzés is, ha kellő elmélyüléssel végzi az ember, nincs túl messze a valódi történetírástól... (Még azt sem hajlandók tudomásul venni, hogy az elemző – a közvélekedés ellenére – nem „politikai kinevezett”, mint a mindenkor nagykövet, hanem ’sima’, ún. „beosztott diplomata!) Mi több, az ott szerzett jártasságok akkor is felhasználhatók, ha a „suszter” visszatér a „kaptafához”...
 - 10 „*Lassú, türelmes útra kell indulnunk, a lényegét majd megfogjuk útközben*”. Lásd Babits Mihály: A magyar jellemről. In *Mi a magyar?* Szerkesztette Szekfű Gyula. Budapest, 1939, Magyar Szemle Társaság (A Magyar Szemle Könyvei, XV) (reprint, Helikon Kft., 1992), 37–86. (Az idézett mondatot lásd az 51. oldalon. – Az én kiemelésem! – B.-K. B.) (A továbbiakban Babits 1939.)
 - 11 A birtokomban lévő felkérő levél adatai: [Feladó:] O’sváth György, Montagnes aux Ombres 13, Bruxelles; [keltezése:] Brüsszel, 1991. január 2.; szövege:
„Tisztelt Barátom!
Engedd meg, hogy így szólítsalak meg Vajay Szabolcshoz fűződő közös barátságunk alapján. Vajay Szabolcs ajánlott Téged egy olyan tanulmány kidolgozása kérdésében, mely Temesvárt érinti az 1918-as évek után.

Leköteleznél, ha találkozhatnánk abból a célból, hogy e tanulmány kidolgozásának lehetőségét megvizsgáljuk, és ebben esetleg meg is egyezzzünk. Január 16–20. és február 8–13. között leszek Budapesten, és örülnék, ha ebben az időben találkozhatnánk.

Boldog Új Esztendőt kívánva, szívesen üdvözlettel [O'sváth György sk. aláírás]" (A levelet O'sváth György a brüsszeli magyar nagykövetség futárszolgálatára bízta, amely az első adandó alkalommal eljuttatta azt Bukarestbe.)

- 12 Az már egészen más lapra tartozik, hogy O'sváth külpolitikai szakértői tevékenységének nagyobb volt a füstje, mint a lángja: igen hamar kiderült, hogy tanácsai nemigen viszik előre az Antall–Jeszenszky kormány szekerét... Ennél fogva az akkori miniszterelnök hamar átlépett fölötte, irodáját azonban tudomásom szerint sokáig megtarthatta... De erről a kis bukaresti diplomata akkor még természetesen mit sem tudhatott ... (Vö. Bihari Tamás: Szegfűk, tulipánok, mákvirágok. *Magyar Nemzet, Látó-Tér*, 2003. május 31. [szombat], 4.)
- 13 Bukaresti misszióm kezdete épp a taxisblokádnappa, 1990. október 25. (csütörtök); berendelésem dátuma: 1995. június 15.
- 14 Lásd erről ismételt (s részletesebben) Borsi-Kálmán Béla: Védirat az örök névtelenek ügyében. Elfogult gondolatfüzerek egy ismeretlen szerző „Önéletrajzáról”. *Az irodalom visszavág*, Új folyam, 5. szám, 1999–2000. Tél, 106–124. Kötetben: B.-K. B., 2002, 145–181.; Életéhez lásd még a világhálóról letölthető fr. ny. összefoglalót: [en.wikipedia.org > wiki > Szabolcs_de](http://en.wikipedia.org/wiki/Szabolcs_de).
- 15 Lásd Vajay Szabolcs két megkerülhetetlen alapművét: Vajay Szabolcs: *A johannita rend lovagjai – 1854–1987 – Ordinis Sancti Iohannis in Hungaria Thesaurus Corpus – Obedientia Brandenburgensis – Repertorium Historicum Familiarum quibus Milites procedent*. Debrecen, 1987.; továbbá Vajay Szabolcs: *A máltai rend magyar lovagjai 1530–2000. Militenses ex hungarica stirpe*. I-II. köt. Budapest, 2002, Magyar Máltai Lovagok Szövetsége–Mikes Kiadó Kft,
- 16 Erre az 1945 utáni magyar történetírás legnagyobb kollektív szakmai teljesítménye, a *Szász Zoltán* által szerkesztett háromkötetes *Erdély története* egyik zárt körű, magánjellegű genfi bemutatója teremtett alkalmat, ahová a korábban Genfben, az *Organisation Internationale du Travail* (OIT) magas rangú tisztviselőjeként tevékenykedő, később Párizs környékére költöző vajdasági eredetű *Vermes László* emez írás szerzőjét is meghívatta, s nem csupán a repülőjegyét fizette, hanem genfi garzonlakását is a nagyvonalúan rendelkezésére bocsátotta. A tanácskozás után a résztvevők – valamennyien a nyugati magyar emigráció svájci ágának illusztris figurái (Vermesen és Vajayn kívül Luka László és Kékessy Dezsó, hazánk későbbi párizsi nagykövete, etc.) – felkérték, hogy készítsen rövid francia nyelvű összefoglalót a tanácskozáson elhangzottakról, s kivált az *opus magnum*ról... Ezt ott helyben, egy genfi kávéházban három nap alatt megírtam... Ennek ismeretében tette meg javaslatát Vajay O'sváth Györgynek...
- 17 Kádár Béla ironikus véleménye a 2000-es évek elejéről, amikor együtt szolgáltunk Párizsban: ő Magyarország OECD mellé akkreditált nagyköveteként, én pedig a magyar nagykövetség külpolitikai elemzőjeként. (Főnökeim, sorrendben: Szombati Béla [1999. március–1999. június]; Kékessy Dezsó [1999. augusztus–2002 június]; Erdős André [2002. július–2003. augusztus 15.]
- 18 Ioana Orlea [Maria-Ioana Cantacuzino]: *Kövek a tengerparton*. (Regény) Az utósót írta Belia György. Budapest, 1974, Európa Könyvkiadó (Modern Könyvtár), 277 old.
- 19 Lásd erről Borsi-Kálmán Béla *Elvetélt bizánci reneszánszból Nagy-Románia. Egy állameszme etnogenezise*. Budapest, 2018, Magyar Szemle Könyvek, 227 old. (Itt jegyzem meg kellő nyomatékkal, hogy O'sváth György főntebb már többször szóba hozott „célirányos állhatatossága” nélkül azokra az újabb alap kutatásokra sem kerül sor, amelyekre támaszkodva ezt a fontos kötetemet megírhatam.)
- 20 Halkan ismétlem meg itt is: ez ugyanolyan alap kutatásra épült, akárcsak futballtörténeti stúdiumaim, illetve a Levente-pör krónikája. Azzal a nagy különbséggel, hogy míg az első két esetben hozzájutottam a primér forrásanyaghoz, a harmadikban alig...
- 21 Lásd erről bővebben Borsi-Kálmán Béla: *Klapka György, Genf és a románok, 1847–1868*. In *A békekéltenség stádiumai. Fejezetek a magyar–román kapcsolatok történetéből*. Budapest, 1999, Osiris Kiadó, (Pro Minoritate Könyvek), 39–145. (A továbbiakban B.-K. B.: Klapka.) Klapka életútjához

- lásd még Borsi-Kálmán Béla–Hermann Róbert–Urbán Aladár: *A kompromisszumok embere. Tanulmányok Klapka Györgyről* [Csetri Elek előszavával]. Bukarest–Kolozsvár, 2000, Kriterion Kiadó (Gordiusz könyvek). (Megjegyzés: ebbe a kötetbe ugyanazt a tanulmányt válogattuk be, amely a jegyzet elején van feltüntetve, *uo.* 89–235.)
- 22 Vezértársai közül a rá (gyors előremenetelére a ranglétrán s kétségbevonhatatlan hadvezetési képességeire) kicsit féltékeny és gyanakvó Mészáros Lázát ezt írta róla: „Uraim, itt már le a kalappal! Ez mindannyiunk között egy számmal többet bírt. Mint Triász áll ő, azaz: **temesvári lény**, magyar alakítmány és quod plus est: római lelkület. Utóbbivá forradalmunk egyik teremtője avatta akkor, midőn teremtvénye süllyedésnek indult –, hanem az mit sem tett: – ő rendületlenül állott.” Idézi – Hermann 1991, 5. nyomán – B.-K. B.: Klapka, 113. (a 102. sz. jegyzetben.) (Az én kiemelésem! – B.-K. B.)
- 23 Lásd erről *Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Írások a „nemesi polgárosítás” témaköréből*. Pécs, 2002, Jelenkor Kiadó 292 old. Vö. Pálmány Béla: Nemesedő városi követték a francia és napóleoni háborúk magyar országgyűlésein, 1790–1812/Députés des villes en voie d’anoblissement à la Diète hongroise au temps des guerres françaises et napoléoniennes, 1790-1812. In *Homályzónák. Felvilágosodás és liberalizmus/Zones d’ombre.Lumières et Liberalisme*. Tanulmányok Kecskeméti Károly 80. születésnapjára/Mélanges offerts à Charles Kecskeméti pour son 80^e anniversaire. Szerk. Borsi-Kálmán Béla–Dénes Iván Zoltán–Ferge Zsuzsa–Filep Tamas Gusztáv–Miskolczy Ambrus–Henri de Montety. Budapest, 2019, Kortárs Kiadó, 47–91. Változatlanul az a véleményem, hogy a francia burzsoázia genezisének vizsgálata alapján kidolgozott *eliaszi modell* összességében több fogódzót kínál a magyar fejlődés makacsul továbbélő „feudális” jellege és immár tovább torzuló „rendies struktúrái” (stb.) megértéséhez, mint a többi modernizációs elmélet (Gellner, B. Anderson, Hroch, Brubaker etc.). Lásd ehhez újabban Gyáni Gábor: Huszadik századi magyar társadalmak. In Gyáni Gábor–Pritz Pál–Romsics Ignác–Szarka László–Tomka Béla: *A mi 20. századunk*. Szerk. Kovács Kiss Gyöny–Romsics Ignác. Kolozsvár, 2011, Komp-Press Kiadó, 51–99.
- 24 Lásd erről bővebben Apám a Kisebbségvédelmi Egyesület akkori elnöke felkérésére írt levélben elküldött összefoglalóját: Id. Kálmán Béla–Dr. Szabó András [a Kisebbségvédelmi Egyesület elnöke], Verőcmaros, 1989. április 23. (eredeti gépiratmásolat, a szerző magánarchívumából). Vö. Stefano Bottoni: Kényszerből stratégia: a román állambiztonság válaszlépései a magyar forradalomra (1956–1958). In *Folyamatok a változásban, A határváltozások társadalmi hatásai Közép-Európában a XX. században*. Szerkesztette Ablonczy Balázs és Fedinec Csilla. Budapest, 2005, Teleki László Alapítvány 2005, 221–254. (különösen: 224.). Apám esetének tágabb kontextusát lásd bővebben *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Főszerk. Stefano Bottoni. Csíkszereda, 2006, Pro-Print Könyvkiadó.
- 25 Valószínűleg kiterjedt kapcsolati hálóm szűrt szemet a Securitate ‘szakembereinek’, hiszen az a *Steaua București* nem sokkal korábban (1986-ban) BEK-et nyert híres társulatának korábbi csapatkapitányától, Josif Vigu *alias* Vigh Józseftől a Román Labdarúgó Szövetség három vezető tisztségviselőjén (Cornel Dinu, Adalbert Kassai és Mircea Sandu – valamennyien egykori válogatott labdarúgók), a román irodalom élő klasszikusain (Eugen Jebeleanu, Marin Sorescu, Constantin Ţoiu, Dumitru Radu Popescu, Mircea Dinescu, Gabriel Liiceanu stb.) át a román történetírás krémjéig (Apostol Stan, Andrei Pippidi, Dan Berindei, Florin Constantiniu) ívelt. Ha pedig arra is emlékeztetjük az Olvasót, hogy a mindenkori bukaresti magyar kulturális attasé feladatai sorába a vezető romániai magyar értelmiség magyar kiadványokkal való folyamatos ellátása, mi több – a ceauşescui „aranykor” végén, a hiánygazdaság tetőpontján járunk! – élelmiszer-csomagokkal való ellátása is beletartozott (ti. a bukaresti Magyar Kereskedelmi Kirendeltség udvarán működő kitűnően felszerelt magyar „közért”-ből), olyan sokat nem kell csodálkozni. Hát még, ha rövidesen az is kiderül, hogy a priuszos apjával megegyező nevű, hajdani Adalbert Kálmán (Coloman) a diplomáciai fogadásokon, kisebb létszámú vacsorákon és egyéb négy szemközti találkozókon francia és angol nyelvű rögtönzött kiselőadások formájában tájékoztatja lengyel, svájci, francia, japán, dán, olasz és spanyol kollégáit a román–magyar kapcsolatok útvesztőiről... Summa summarum: a román kém-

- elhárítás arra a bölcs következtetésre jutott – legalábbis bukaresti francia diplomáciai körökből pár héttel misszióm lejárta után ezt a „jelzést” kaptam –, miszerint voltaképpen én *nem* kultúr-diplomata, hanem a Romániában „dolgozó” magyar kémhálózat *rezidense* vagyok! (Azt azóta sem tudom eldönteni, hogy komolyan hitte is, vagy ez is csupán „féken tartásom” egyik körmönfont eszköze volt.) Ez, utólag, bármennyire hízelgő és megtisztelő is számomra, egyszerűen nem volt igaz, ugyanakkor talán némi magyarázatot adhat arra, hogy miért féltek tőlem sokan úgy, mint a tüztől, s miért nem léphettem át *soba* egyetlen román levéltár küszöbét sem... Lásd még ehhez Borsi-Kálmán Béla: „Mă consider un fel de nou Klapka, cărturar-diplomat” (Interjú realizat de Gabriela Adameșteanu). In *Bucureștiul Cultural*, Nr. 13 (63), 20 noiembrie 2007., 14–15.; kötetben (a szerző fordításában: Valamiféle új Klapkának gondolom magam, írástudó diplomatának. Gabriela Adameșteanu interjúja címmel): uő: *Nemzetstratégiák. Politológiai és társadalom-lélektani esszék, tanulmányok a román–magyar (francia) a szlovák (cseh)–magyar, a francia–amerikai és a német–francia viszony történetéből*. Méry Ratio–Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány, Budapest, 2013, 303–321. (Megjegyzés: Az interjú eredetileg jegyzetek nélkül jelent meg, de a 2013-as kötetünkbe felvett magyar fordításban magyarázó jegyzetekkel láttuk el.)
- 26 Apám kálváriáját, konkrét dokumentumok hiányában, nagy késéssel idén májusban írtam meg. A román tanügyből való eltávolításának legabszurdabb, egyszersmind legveszélyesebb indoka – fura „áthallást” teremtve a „Levente-pör” egyik harmincnyolc évvel korábbi főbenjáró vádpontjával – az volt, hogy – idézem Apám összefoglalójából –: „*Mint volt magyar zászlós 1956-ban a magyar forradalom alkalmával csapatokat szerveztem és listákat készítettem, hogy kiket fogunk kivégezni.*” Lásd Borsi-Kálmán Béla: Emlékeim Kádár Józsefről (1966 nyara). In uő: *Változatok az „aha-élményre”. Írások a magyar–szidó együttélés (és a magyar–magyar kapcsolatok) tárgyköreiből* (L’Harmattan, előkészületben, az én kiemelésem!- B.-K. B.).
- 27 A kérdés inkább szónoki, mert Varga Andrea, Miskolczi Ambrus, Vincze Gábor, s különösen Stefano Bottoni (öt olasz családneve is nyilván segítette!) – s valószínűleg számos még fiatalabb történész – hosszú heteket, akár hónapokat is kutathatott a román archívumokban...
- 28 Ez a gesztus, amely akkor eléggé mehökkentett, hiszen Brüsszel telis-tele van jobbnál jobb, akár egzotikus éttermekkel, alighanem a Manasz család macedo-román gyökereinek tudat alatti visszfénye lehetett, amelyről akkor még egyikünknek sem volt tudomásunk. Amikor viszont második párizsi diplomáciai kiküldetésem 2015. augusztus 7-i befejeződése után, Osváth újabb rámenős iniciatívája eredményeképp – a tervezett családtörténeti saga: *A Manaszok hat nemzedéke* elé megírtam velem a „fanariotizmus” historikumát – fogaimat csikorgatva 2016 januárjában harmadszor is átrágtam magam az időközben még tovább terebélyesedett szakirodalmon, egy Iorga-mű valamelyik eldugott lábjegyzetében megtaláltam a titokzatos „görög” (család)alapító atya édesapjának nevét és kenyérkereseti forrását: *Elie didaskalos* (dascălul Ilie), vagyis házitanító, preceptor. A családi legendárium tehát annyiban *tényleg* igaz, hogy a névadó ősapa „fanarióta”, hiszen az Ipsilantiak házanépéhez tartozik s egyik boszporuszi palotájukban él, de *nem* görög, hanem... *macedo-román* származású! Nicolae Iorga klasszikus *Byzance après Byzance* c. 1935-ös klasszikus könyvében félreérthetetlenül leszögezi: „*un Macédonien, Manassés Héliadé*”. Lásd Nicolae Iorga: *Nicolas Iorga: Byzance après Byzance. Avant-propos d’Alexandre Paléologue*. Paris, 1992, Éditions Balland, 226. Rövidre zárva: e kutatási „eredmény” napvilágra kerülése után a család azonnal minden kapcsolatot megszakított velem, s Osváth György egy évvel később jobblétre szenderült... Lásd erről bővebben a monográfia *Legendák és új adatok a Manasses/Manasz család eredetéről és Manassis Eliadés pályakezdetéről, továbbá bukaresti tevékenységéről* c. fejezetét és vonatkozó jegyzeteit.
- 29 A bukaresti diplomáciai kiküldetésem időszakában a rutinszerű két-három oldalas jelentéseken túl igen sok, hosszabb, politológiai, geostratégiai jellegű elemzést írtam, és nagyon megkedveltem ezt a fajta tevékenységet, amely nem áll távol a hagyományos történeti munkától. Brüsszelben pedig több tucat olyan kutatóközpont, alapítvány, politológiai intézet van, amelyben adott esetben „elfért” volna egy, a Közép-és Délkelet-európai kisebbségi és nemzetépítési kérdésekre szakosodott magyar „kolléga”... Különböző tizenhárom évet és egy hónapot felölölő diplomáciai pályám riportjait fölhasználva utóbb három politológiai jellegű kötetet közöltem: *Pillanatkép. Két írás a geopolitika*

tárgyköréből. Budapest, 2003, Nyitott Könyv, 140 old. (2., jav. kiadás: 2004); *Kérdések és alkérdések. Gondolatok a csoportérdek-érvényesítés, a nemzeti önkép és a globális stratégiaiak összefüggéseiről* [Politológia és társadalom-lélektan]. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 297 old.; valamint *Nemzetstratégiák. Politológiai és társadalom-lélektani esszék, tanulmányok a román–magyar (francia) a szlovák (cseh)–magyar, a francia–amerikai és a német–francia viszony történetéből*. Budapest, 2013, Méry Ratio–Kisebbségért Pro Minoritate Alapítvány, 329 old.

- 30 Első párizsi kiküldetése (1999. március 5.–2003. augusztus 15.) idején igen jó barátságba kerültem Fejtő Ferencsel, aki, maga is jártas lévén a témában, be volt avatva kutatásaim menetébe. Mivel a monográfia egyes fejezetei különböző időben és céllal készültek, például eredetileg a végül is 'Epilógussá' vált fejezetet szántam bevezetőnek, s a társadalomtörténeti elemzések is hamarabb készültek el, mintsem magát az eseménytörténetet rekonstruálni tudtam volna, a „cselekmény” a végére maradt. Megkérdeztem Fejtőt, hová illesztem: – „Tedd az elejére”! Kérdésemre, hogy mit fog szólni ehhez a „szakma”, Fejtő ezt mondta: „Ne törődj vele! Úgyis az Utókor dönt...” (Ezt magam is így gondolom, s egyre gyakrabban mondom s írom is...)
- 31 *A bánági nemzeti identitás problémái az 1918-as rendszerváltás után. (A temesvári diák-összeesküvés: 1919–1920)*. Doktori értekezés, 2005. – Előszó: 1–4. old. (számozatlan); I. fejezet (2–180. old.); II. fejezet (1–143. old.); Epilógus (1) (2–4. old.); Epilógus (2) (5–57. old.).
- 32 Opponenseim Arday Lajos, Gergely Jenő, Miskolczi Ambrus és Szász Zoltán voltak. A Bizottságnak korábbi tanszékvezetőm, Palotás Emil professzor, az MTA doktora is tagja volt.
- 33 Ennek oka majdnem mindig a sokak számára fárasztó jegyzetapparátus! Főként Gyáni Gábornak a *BUKSZ* 2004. novemberi számában (*BUKSZ*, 2004/3., ősz, 260–262.) megjelent, meglehetősen „érdes” hangú bírálata utóhatásaként történéssz körökben elterjedt (ismét főleg szóbeszéd formájában, s nemegyszer olyan kollégák részéről, akik alighanem egy sort sem olvastak még tőlem), hogy „valami gond van” a jegyzeteim és egyáltalán jegyzetelési technikám körül, holott, miként már többször is szóba került, valahogy mindig úgy alakult, hogy kevésbé látványos, igen csekély politikai haszonnal járó, jórészt alig feldolgozott történelmi témákat választottam, amelyek anyaggyűjtése jobbra „alapkutatásnak” nevezhető! Ez esetben pedig nem csupán 'elkél', de egyenesen *szükséges* is a kimerítő jegyzetelés. Már diplomamunkám – Kálmán Béla [V/2. (tanulócsoport)]: *Kogălniceanu és Magyarország*. Szakdolgozat. Budapest, 1973. Bíráló tanár: Dr. Szabad György egyetemi tanár – esetében így történt: A „Bevezetés” kétoldalas volt, a főszöveg terjedelme kereken nyolcvan, míg a jegyzetanyag 47 lapot ölelt fel, amely valamivel több, mint egyharmada a teljes dolgozatnak. Vagyis már akkor is igen sok jegyzetet írtam, amely későbbi munkáimra, különösen *Öt nemzedék, és ami előtte következik...* – *A temesvári Levente-pör...1919–1920*. címmel megjelent, 2006. június 30-án megvédett akadémiai doktori értekezésemre is jellemző: három részből álló főszövege 309 lapot, míg jegyzetanyaga 227 paginát számlál, s összesen 1244 lábjegyzetet tartalmaz. De ez körülbelül a fele csupán egyik példaképem, Szabad György: *A szabadságharc és a kiegyezés választóján, 1860–61* (Budapest, 1967, Akadémiai Kiadó) c. monumentális (644 oldalas) alapmunkája 2435 lábjegyzetnek.
- 34 Alexa Károly: Múltunk elvesztése és visszavétele. 1990 óta a legfontosabb magyar könyv: Borsi-Kálmán Béla műve a temesvári leventepörről. *Magyar Hírlap* (Háttér), 2007, július 21., 14.; A monográfia recepciójához lásd még *Piarista diákokról elfeledett „irredenta” bűnei – az első román koncepció per* (Piarista diákok rég elfeledett „irredenta” bűnei ... – gondola.hu; gondola.hu > cikkek); Victor Neumann: Procesul Levente: Timișoara și Banatul după primul război mondial. *Orizont*, 2008/4., 22–23., 31. Uő: *Öt nemzedék, és ami előtte következik...* – *A temesvári Levente-pör... 1919–1920*. Budapest, 2006, Noran Kiadó Kft, 540 p. *Revue roumaine d'Histoire*, 2008/1–2., 187–194.
- 35 Terve végül is azon bukott meg, hogy a kuratórium neves történéssz tagja, ahogy mondani szokás, „keresztbe feküdt” (érvelése lélektani elemzés tárgya lehetne!), pár esztendővel később viszont egy doktoranduszszemináriumon – megfélekezve korábbi „döntéséről” – azt találta mondani, hogy – idézem – „az Borsi-Kálmán legjobb könyve”...

- 36 Lásd erről bővebben Szvetelszky Zsuzsanna–Bodor-Eranus Eliza: *A pletyka természete*. Budapest, 2020, Typotex Kiadó. (Vö. Csepregi Evelyn: A szóbeszéd mindent túlél [Interjú Szvetelszky Zsuzsanna szociálpszichológussal]. *Népszava*, 2020. július 1., 11.)
- 37 Lásd például Varga Bálint (történelem szakos egyetemi hallgató [ELTE-CEU]): Magyarra válás és polgárosodás Temesváron. Borsi-Kálmán Béla: *Öt nemzedék, és ami előtte következik...* A temesvári levente-pör 1919–1920. Budapest, Noran Kiadó, 2006. Ára 3990 Ft.– Megjegyzés: a birtokomban lévő *eredeti változat* szövegének kritikai része jelentős módosuláson esett át egy a *Regió* szerkesztőségében folytatott eszmecsere után, úgy is mondhatnám, hogy „eltérítették”: elismerő hangvételi, korrekt ismertetésből kritikus, már-már 'kekeckedő', számonkérő dolgozattá változott. Lásd Varga Bálint: Polgárosodás, magyarra válás és nacionalizmus Temesváron (www.epa.uz.ua > pdf); továbbá *Regio*. Kisebbség, Politika, Társadalom, 2007/2., 223–227. Okát sohasem firtattam, mindössze, nem tagadom: megdöbbenve, magát a *tényt* konstatáltam. Lásd még erről Major Zoltán: Szivárvány vagy lidércfény? – Öt nemzet(iség) és ami mindebből következik [Recenzió Borsi-Kálmán Béla: *Öt nemzedék, és ami előtte következik c. monográfiájáról*]. *Polisz*, 2008/december/2009/január (120. szám), 88–91.
- 38 Egy 2020. február 25-i, az 1918 utáni „kéreszállamokról” szóló történezenkferenciára készülődve (*ti.btk.mta.hu >Lendület Trianon 100*), amelyre egy volt doktoranduszom hívatott meg, futólag átlapoztam az elmúlt évtizedben napvilágot látott szakirodalmat, körülbelül két tucat könyvet, szaktanulmányt. Ezekben (de az azóta megjelentekben sem) egyetlen hivatkozást, még csak utalást sem találtam a két Temesvár-monográfiámra, pedig a másodikban külön fejezetet szenteltem a „Bánási Köztársaságnak” (egyébként ennek alapján készítettem el februári előadásomat is).
- 39 Az egyetlen kivétel egy erdélyi magyar történész munkája volt, aki a 2006-os változatot – talán udvarias gesztusként – fölvette könyve irodalomjegyzékébe (301.), ám hivatkozni ő sem hivatkozott rá. Ugyanakkor az is visszajutott, hozzám, hogy épp ő tartja „nem szimpatikus munkának”, s a bánási/temesvári integrációs/asszimilációs/magyarosodási trendekről kialakított véleményemmel nem ért egyet... „*Az nem úgy van!*” – jelentette ki szintén egy, az OSZK egyik olvasótermében lezajlott alkalmi társalgás alkalmából... Azt viszont nem tudom, hogy előrukkolt volna-e az elmúlt évtizedben egy másfajta koncepcióval... Vö. Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940)* [Ford. Horváth Tibor]. Cstik-szereda, 2007, Pro-Print Könyvkiadó.
- 40 Újfenet nagyon ide illik egy ugyancsak Thomas Kuhntól származó megállapítás: „Kuhn szerint »Amikor a tudósoknak választaniuk kell a versengő teóriák között, előfordulhat, hogy két személy, akik a választási kritériumok teljesen megegyező listája iránt elkötelezettek, mégis különböző következtetésekre jutnak. Ezért a kritériumok mégsem 'objektívek' a szó szokásos értelmében, mert az egyes tudósok ugyanazzal a kritériummal eltérő következtetésekre jutnak azáltal, hogy az egyik kritériumot többre értékeli, mint a másikat, *vagy önös, vagy más szubjektív okból további kritériumot adnak hozzá*. Ezt követően Kuhn a következőt mondja: »Természetesen azt állítom, hogy a választási kritériumok, amelyekkel kezdtem, nem szabályként működnek, melyek meghatározzák a választást, hanem értéként, amelyek befolyásolják azt.«” (Kuhn *uo.* – az én kiemelésem! – B.-K. B.)
- 41 Ennek az írásnak, mint ahogy annak bevezető bekezdéseiben igyekeztünk rávilágítani – *minden látszat ellenére* –, nem vélt vagy valós sérelmek lajstromba vétele a célja; a szerző valószínűleg *tényleg* legfontosabb munkájának „gellert kapott” recepciója az egyik, talán a legfontosabb ihletője (mármost a háromszor is kudarcot vallott román forrásszerző akciói taglalása mellett). Mindazonáltal egy szerintem kulcsfontosságú jelenetet *mégis* rögzítenem kell: amikor, úgy az ezredforduló táján, megértettem, hogy a magyar történelemszociológia „fősodratú” kemény magja „nem igazán” értékeli sem megduplázott diplomáciai 'dezertálásomat', sem pedig szakmai irányváltásomat, gyanútlanul kikértem e történelmi elitcsoport egyik legnagyobb tekintélyű, velem egyébként szimpatizáló vezetője, néhai Benda Gyula (1943–2005) véleményét. Benda „Dani” bölcsészkar egyetemi szobámban (nyakán kidagadó erekkel, s a szó szoros értelmében 'rám förmedve') így összegezett: – „*Te nem vetted észre, hogy [1988–1990-ben] rossz helyre álltál! ... akkor miért csodálkozol? No com-*

ment! E „megvilágító erejű” jelenet méltó párja szintén ez idő tájt született: Bencze György (1941–2006), aki jelen volt 1990. decemberi kandidátusi védésen, s elnyerte tetszését történetmondási technikám, 2002-es könyvem megjelenése után jóindulatúan figyelmeztetett a BTK Múzeum körúti udvarán, hogy – idézem – „Vigyázz, mert a dzsungel olyan területére tévedtél, amely 'körbe van pisilve...'” (Dacreakcióm egyébként az volt, hogy 2011–2015 között harmadszor is – immár túlkorosként – diplomáciai missziót vállaltam, én lettem a francia belpolitika 'gazdája' Magyarország párizsi nagykövetségén; főnökeim Trócsányi László [2011. szeptember 15.– 2014. május 31.] és Károlyi György [2015. január vége –2011. augusztus 7.] voltak.)

42 Ezt 2006 őszén – ugyancsak egy spontán „folyosói beszélgetés” során – hozta tudomásomra egy velem (s munkáimmal) rokonszenvező, nálam jó pár évvel fiatalabb pályatársam, egyszersmind értésemre adva, hogy a kényszeredett fogadtatás és alig palástolt ellenézés fő oka abban keresendő – megítélése szerint –, hogy a „posztmodern pászma foglalt”, s én elmulasztottam „engedélyt kérni”, hogy bebocsátást nyerjek a „kánon” letéteményeseinek és formálóinak exkluzív körébe... (Ezt a jövőben sem kívánom megtenni, s még ha akarnám is, túl késő volna, nemzedékem immár a „beta-karítás” időszakába ért, 'helyezkedésre', 'hercigeskedésre', 'smúzolásra' idő sem volna már... Arról nem is beszélve, hogy az ember nem tud kibújni a bőréből, olyan, amilyen. S ez így van jól!) Jut eszembe: nem sokkal „felvilágosításom” előtt – úgy rémlik, 2006 októberének első napjaiban – az OSZK katalógusterében odajött hozzám egy szintén a (hozzám képest) ifjabb nemzedékhez tartozó jó nevű kutató, diszkrétén félrevont, mélyen a szemembe fúrta tekintetét, s mindössze ennyit mondott: – *Te ne erőlködj, te már le van így írva!*... s magamra hagyott gondolataimmal. Amúgy köpninyelni sem tudtam, s azóta is azon töprengök, hogy ez saját vélemény volt-e, vagy valamiféle „üzenet”, s ha igen, kinek a részéről? Eddig még nem írtam le, de most megteszem: a „jelenet” iszonyatos dacot váltott ki belőlem, ez volt a magyar kontrasztelekció természetéről írt (pszeudo-)futball tárgyú elmélkedéseim első darabja – *Az Aranycsapat és a kapitánya* – megírásának legfontosabb alkotáslélektani mozzatja...

43 És egy váratlan, jelképes ajándékot! Ugyanis Bartók Béla úti lakása dolgozószobájában két dolog vonta magára figyelmemet: Klapka Tábornok Zlinszky János és O'sváth György dédapjának [I.] Niamessny Mihálynak dedikált arcképe és saját monográfiám az asztalon heverő „munkapéldánya”. Elképedve láttam, hogy a nefelejcskék, kemény fedeles borított cafatokban lóg: az 'Osváth–Zlinszky család’ egyetlen, a történelemhez valóban értő (maga is historikus lévén) tagja a szó szoros értelmében „ronggyá olvasta” a családja történetének szentelt munkámat... És 2015 nyarán bekövetkezett elhunytáig egyetlen bíráló megjegyzést sem tett rá! Ez számomra minimum felér Alexa Károly 2007 nyarán publikált igen elismerő recenziójával... A második változatot is mostohán kezelte a kritika: mindössze két, igaz, szintén pozitív kicsengésű recenzióról van tudomásom: Kulcsár Beáta: Ifj. Niamessny Mihály és a temesvári Levente-per. Borsi-Kálmán Béla könyvéről. *Limes*, 2011/1., 136–140., és Major Zoltán: Az áldozat értelme a múlt időben, a Dunatáj viharverte földjén (Borsi-Kálmán Béla Ifj. Niamessny Mihály és a temesvári levente-per /1919–1920/ című könyvéről. Bp., Helikon Kiadó, 2010.). *Polisz*, 2011/szeptember (137. szám), 89–91. (Csupán az arányok érzékeltesül: első, *Együtt vagy külön utakon* c. munkámról 17 ismertetés jelent meg Magyarországon és külföldön, bővített és jegyzetapparátussal ellátott verziójáról [*Nemzetfogalom és nemzetstratégiák*, Akadémiai Kiadó, 1993] viszont egyetlenegy sem! Igaz, közben volt egy „rendszer váltás”... A román kollégák számára is hozzáférhető angol fordítás – *Hungarian Exiles and the Romanian National Movement* – kb. tizenöt recenziót „ért” Romániában. Az egyéni „csúcs” 2008-as pszeudo-futball könyvem [*Az Aranycsapat és a kapitánya*, Kortárs Kiadó, 2008] fogadtatása volt 34 méltatással.)

44 Részletek Vajay Szabolcs szintén birtokomban lévő leveléből:

[Feladó:] Szabolcs de Vajay; 6, Rue de L OYONNE, CH-1800 VEVEY, VAUD;

[keltezése:] Vevey, 2007. október 26.

Rövidített (betűhív) szövege:

„Kedves Béla, [...]

Találtam valamit, ami' érdekelhet. O'sváth barátunk ösfája szempontjából bizonyára, de esetleg a temesvári Levente-per társadalmi hátterének szempontjából is.

Úgy történt, hogy a napokban átnéztem a bécsi polgári anyakönyvek első kötetét (1870–82) Abban találok, hogy ott lépett házasságra Niamessni (így írva) Mihály, temesvári ügyvéd, Róth Flórával, 1874 augusztus 31.-én.

Émlékezhetsz, hogy Róth Flóráról – aki Mihálynak második neje volt – soká tanakodtunk, vajjon bánáti sváb, avagy erdélyi szász lett légyen-e. Nos, egyik sem volt, hanem a Választott Nép honleánya. Ezt persze a Niamessny-utódok nem feszegették. A menyasszony „R” alatt is említve: „Flora Roth, geboren Temeschwar, 24 Mai 1853, Ung. izr. mit M. Niamessni am 31 august 1874.”

Azaz házasságukkor Flora asszony 21, Mihály úr pedig 40 esztendő ösvegyember volt. Most már csak a temesvári zsinagógánál kellene megtudakolni, kik voltak Flóra szülei? A születési dátum pontos ismeretében ez nyilván lehetséges. Két gyermekük született: Mihály (Gyurkánk nagyapja) és Flóra. Hogy miért Bécsben házasodtak, azt csak a jóég tudja. De így volt. Mindenesetre, Flóra asszony születési helye és dátuma, illetve házasságkötésüké eddig ismeretlen volt. Ennyivel máris előbbre vagyunk.

S hogy ez a kapcsolat kihatott-e és mennyiben a Levente-perre, ezt már Neked kell tudnod. De, magam is kíváncsi lennék reá [...]

- 45 Osváth kívánsága indoklásaként családi érzékenységekre hivatkozott, Zlinszky János viszont nekem adott igazat, persze nem ő volt a „megrendelő”. Itt jegyzem meg halkan azt is, hogy ha még egy évig életben marad, nagyon valószínű, megakadályozza, hogy a család megszakítsa velem a pontosan huszonöt éven át tartó, számomra szakmailag rendkívül inspiráló (mert folytonos kutatómunkára serkentő) kapcsolatot...
- 46 Temesvári történetek a 100. évfordulón – A Kárpát-medencei Magyar Autonómiatanács (KMAT) és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) Konferenciasorozatának temesvári állomása [2019. február 8.] A rendezvénynek a temesvári *Új Ezredév Református Központ* adott helyet. (www.erdely.ma > temesvari-tortenetek-a-100-evfordulo...)
- 47 Koszta István: *Királyi követ Párizsban – 1919. Nem (csak) Erdély volt a tét II. Királyi követ Párizsban – 1919. Levelek, feljegyzések, levéltári okmányok, emlékiratok, naplórészletek Mária román királynő párizsi követjárásáról.* [Az előszót írta: Borsi-Kálmán Béla.] Budapest–Csíkszereda, 2011, Kárpátia Stúdió.
- 48 Részlet Koszta István egyik leveléből: „A »Levente-pör« hadbírósi anyaga a román katonatörténeti levéltár (Pitești) nagyvezérkari aktái között van. Jelzete: *AMR, fond MCG, dosar 2895*. Közvetett infók ugyanott a *dosar 2950*-ben, illetve a 2697 és 2897 (nagyváradi „komplot”) csoportokban van[ak].”
- 49 Alin Spânu: *Serviciul de Informații al României în Războiul de Întregire Națională (1916–1920)*. București, 2012, Editura Militară; továbbá uő: *Spioni, spioane și dandanale în România războinică (1916–1919)*. București, 2019, Editura Militară.
- 50 Ez a garzon, hogy, hogy nem, azonos azzal a kis zuglói lakással, ahová 1931-ben Fejtő Ferenc és ifjú felesége beköltöztek. Ez volt a nemzetközi presztízsű leendő párizsi politikai elemző (a *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása*. Budapest, 1990, Minerva–Atlantisz Kiadó szerzője) első budapesti otthona. Ez az ésszel szinte alig felfogható tény valószínűleg nagymértékben hozzájárulhatott kapcsolatunk elmélyüléséhez. (Ezt természetesen a másik „oldal” egyik hangadója „odadörgölődzés” gyanánt értelmezte, s gyakorlatilag „kegyvesztett” lettem nála.) Lásd erről bővebben Borsi-Kálmán Béla: *Limanova tér 1. (II. emelet 2.) Egy „véletlen” találkozás (híteles) története* (www.epa.oszk.hu > ...); továbbá *Korunk*, 2005/3., 75–79. Kötetben: *József Attila a Korunkban*. A kötet anyagát összeállította, gondozta és szerkesztette Kántor Lajos. Kolozsvár, 2005, Komp-Press Kiadó, 423–427.
- 51 *A sors kereke a végzetre forog?* Magánkiadás (2014) és *Erdély a Nagy Háborúban. 1914–1916. augusztus*. Magánkiadás, (2016). Vö. Makkay József: *Mitoszrombolás Trianon kapcsán* [Interjú Koszta István erdélyi hadtörténésszel]. 2018. február 09. (<https://erdelyinaplo.ro/interju/mitoszrombolas-trianon-kapcsan#>)
- 52 Részlet Koszta István 2020. július 25-i (7'40) leveléből:

„Kedves Béla!

[...] A történet:

Megkaptam a román katonai levéltárból az anyagot hiánytalanul, lazán, kedvesen. A meglepetésem az volt, hogy nem azt kaptam, amit reméltem, reméltünk. Őt napig szomorkodtam, hogy ne egyebet mondjak. Tegnap megtaláltam a katonai kiadó (Editura Militară) főszerkesztőjének a közreműködésével román tengerparton nyaraló szerzőt (Alin Spănu), akinek a könyvéből irtam ki a jelzetet. Az édesanyja sírjára esküdött, hogy jó a jelzet. A tegnap telefon elértem a levéltári barátomat (Sorin), aki viszont arra esküdött, hogy a vezérkari akták fundusa (mellékelem) egy más szám, az akta száma viszont nem hibázik. Egy szó, mint száz: Alin, amikor visszatér a szabadságáról felhív telefonon az aktával, amelyen rajta van a levéltár pecsétje mindenféle jelzettel, az asztalon, megbeszéljük és bepakolja, majd elküldi nekem. A biztonságért megkérem a levéltárból az egészet, ha oldalak hiányoznak. A malőr mögött Raffay szabadkőműveseit sejttem. Meg a vírus, amely ugyancsak gyanúsán egy szabadkőműves akcióra hajaz! [...] Látod, elfogalom magam és sűrűn együttérzésed és megértésed kérem, az akta késséért és fáradozásodért (ágyhuzat, törölköző, miegymás)...

Barátsággal üdvözöllek,

[Koszta] István”

53 Spănu 2012, 149–153.

54 Alin Spănu ezt írta Koszta István célratörő érdeklődésére, mármint készülő új könyvéről s annak forrásairól: „cartea mea nu are stabilit, încă, un titlu, dar cuprinde acțiuni de spionaj, contraspionaj și propagandă în Transilvania, Ungaria și Banat în perioada 1918-1920. Eu nu am studiat la Arhivele Militare dosare despre Banat în 1920, iar ceea ce am inclus în cartea mea am găsit la Arhivele Naționale Istoric Centrale.” (Könyvem címéről még nincs döntés, de Erdélyben, Magyarországon és a Bánságban az 1918–1920 közötti időszakban zajló hírszerzési, kémelhárítási és propaganda-akciókat tartalmaz. *Én nem kutattam a Katonai Levéltárban a Bánságban 1920-ban történt eseményeket tartalmazó dossziékat, s mindazt, amit könyvembe betettem, a Központi Állami Levéltárban találtam.*) Részlet Koszta István és Alin Spănu 2020. augusztus 10-én reggel folytatott levélváltásából, amelyet Koszta – tájékoztatásul – még azznap este (2020. augusztus 10., 20,40’) nekem is haladéktalanul megküldött.

55 SUSPENDAREA SERVICIILOR ELECTRONICE DE COMUNICARE CU PUBLICUL (E-MAIL, PORTAL) ALE SĂLII DE STUDIU DIN CADRUL SERVICIULUI ARHIVE NAȚIONALE ISTORICE CENTRALE

56 A teljes igazság az, hogy jómagam már a Kosztától érkezett első, zavaró mozzanatok tartalmazó levél olvastán megérezttem, hogy ebből sem lesz papsajt. A főszövegben idézett levelére – kicsit ingerülten – ezt válaszoltam:

„Kedves István,

Rajtam viszont nagyon régen – legalább bukaresti diplomata-korom óta – az a rossz érzés vett erőt, hogy anélkül fogok meghalni, hogy román levéltárba betehessem a lábam. S ez, úgy látszik, az én esemben mindenféle kutatási anyagra vonatkozik...

Már első próbálkozásom (1972 decemberében) – a Román Tudományos Akadémia Könyvtárában – teljes kudarccal járt:

Nem kaptam kézhez M. Kogălniceanu: Interpelețiunea privitoare la expulsarea Românilor de peste Carpați (adresat guvernului [Interpelláció a kormányhoz a Kárpáteken túli románok kitoloncolása ügyében], București, 1886.) c. nevezetes parlamenti beszédének szövegét...

Az Akadémiai Könyvtárban ez volt a kérelmem: la legat [kötészetem van]

A Központi Állami Könyvtárban (BCS), ahol szintén próbálkoztam, pedig az, hogy deteriorat (nu este accesibil publicului) [megrongálódott példány, nem kölcsönözhető]

Az akkor a Bukaresti Egyetem Hungarológiai Tanszékén dolgozó Zirkuli Péter másolta le kézzel a D. Berindei által 1967-ben botrányosan megcsonkított, nagyon töredékesen publikált szöveg kihagyott passzusait (M. Kogălniceanu: Texte social-politice alese. București, 1967, [Editura Politică, 356–368]) – jelentős román politikus azóta se szólt a magát ennyire a román–magyar (magyar–román) viszony tárgyában...

1978-ban államközi kulturális csereegyezmény keretében, kutatói ösztöndíjjal négy hónapot töltöttem Bukarestben. Témavezetőm Al. Piru akadémikus volt.

Nos, rövidere zárva, kevés volt a négy hónap, hogy bejussak a Központi Levéltárba. Kb. kéthetenként újabb és újabb folyamodványt kellett írnom, egyre pontosabb jelzeteket kértek, hogy mit is szeretnék megnézni... a végén már olyanokat, amelyeket csak úgy tudtam volna megadni, ha az irat a kezemben van... mármint a Cuza-archívumból...

(Scurtu és Lungu igazgató urakkal – a Központi Állami Levéltár akkori vezetőivel – pedig 1990. okt. 25. és 1995. jún. 15. között öt kerek esztendőn át nem tudtam még csak találkozni sem, pedig kultúratanácsosként hivatalos feladatom lett volna a levéltári kutatások kölcsönös megkönnyítésére vonatkozó kétoldalú egyezmény előkészítése [in concediu, bolnav, este în deplasare, în misiune în Occident, etc. – szabadságon van, beteg, vidéki kiszálláson tartózkodik, nyugati tanulmányúton van, stb.]

Az okát is tudni vélem: valaki a „kompetens szerv” részéről elbírta, hogy tkp. én nem kulturális attasé vagyok, hanem a „szomszédos baráti országban” működő fedett hálózat rezidense...

Úgyhogy ne haragudj: én már július 22-e óta biztosan tudom, hogy semmit se fogok kapni... most se...

Úgyhogy ne etessük egymást ...

Én leszek megint az utolsó, aki bármilyen archív anyaghoz hozzájut...

Legalább Spánu könyveit küldd el, hogy lássam, mire jutott...

Költségeidet természetesen megtérítem.

Üdvözlettel,

Kálmán Béla”

[Budapest, 2020. augusztus 13., Cs 18:32]

- 57 Lásd Demény Lajos; Borsi-Kálmán Béla: Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár [Borsi-Kálmán Béla: *Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Írások a „nemesi polgárisodás” témaköréből*. Pécs, 2002, Jelenkor Kiadó, 292 old. c. könyvről]. *Magyar Tudomány*, 2003/11., 1469–1471.
- 58 Lásd Szász Zoltán: Opponensi vélemény Borsi-Kálmán Béla: *A bánsági nemzeti identitás problémái az 1918-as rendszerváltás után (A temesvári diák-összeesküvés: 1919–1920)* c. akadémiai doktori értekezéséről (kézirat, 9 fol., a szerző birtokában, az idézett passzus a 2. lapon található, az én kiemelésem! – B.-K. B.)
- 59 Babits 1939, 44. Vö. Csizmadia Ervin: A magyar történelem hosszabb trendjei. Zsákutca vagy normalitás? Bibó István, Babits Mihály, Szekfű Gyula és Concha Győző fejlődésüképe. In uó: *A magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, s ha igen, hogyan?* Budapest, 2017, Gondolat Kiadó, 266–269.
- 60 Itt jegyzem meg, hogy ez a fajta „jegyzetellenesség” engem is sokszor elgondolkoztatott, különösen, amikor egy nagyon értelmes, filozófia szakon végzett E-collegista barátom borközi állapotban – nem észlelvén, hogy hallótávolságban vagyok – ’szűk baráti körben’ – beismerte, hogy amikor már vagy ötvenedszer kellett hátralapoznia, feladta, és a „nagy kék” monográfiát bevágta a sarokba... Ide kapcsolható a Párizsban élő Méray Tibor (1924–2020) intése, miszerint – idézem –: „Te egyszerűen lábon lövöd magad a jegyzetteddel, nagyon megnehezítéd gondolataid befogadását!” Egy igen neves, velem inkább rokonszenvező, pár évvel fiatalabb pályatársam pedig kijelentette, hogy – szerinte – azért nem fogok a „helyemre” kerülni nemzedékem történelem hierarchiájában, mert jegyzetelési technikám ürügyet szolgáltat riválisaimnak, hogy hátrább soroljanak a műveimmel egyébként már régóta kiérdemelt pozíciónál... (Azt viszont elmulasztotta megkérdezni, hogy az ebben az esszében írásba foglalt „receptió-történeteim” ismeretében vajon volna-e még kedvem – az ő szóhasználatával – a „vezető történelem” státusz elnyeréséhez? A választ ezúttal is az Olvasóra bízom...)
- 61 Első magyar kiadása: Thomas S. Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Fordította: Biró Dániel, az utószót írta: Fehér Márta. Budapest, 1984, Gondolat (Társadalomtudományi Könyvtár).